

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ
Катедра по Общо, индоевропейско и балканско езиковедие

Цветелина Петкова Цветанова-Цанева

**ЛИНГВИСТИЧНИ И КУЛТУРОЛОГИЧНИ МАРКЕРИ НА НАЦИОНАЛНАТА ИДЕНТИЧНОСТ В ЕЗИКА
НА МЛАДИ БЕСАРАБСКИ БЪЛГАРИ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по
професионално направление: 2.1 Филологии (Общо и сравнително езиковедие)

Научни ръководители:

доц. д-р Екатерина Търпоманова

доц. Д-р Владислав Миланов

Дисертационният труд е обсъден и насрочен за защита на заседание на Катедрата по общо, индоевропейско и балканско езикознание на Факултета по славянски филологии при Софийския университет „Св. Климент Охридски“ на 28.10.2021

Дисертацията ще бъде защитена пред жури в състав:

проф. д-р Красимира Славчева Алексова, проф. д-р Юлиана Иванова Стоянова, проф. д-р Живка Стефанова Колева-Златева, проф. д-р Сия Борисова Колковска, доц. д-р Калина Стефанова Мичева-Пейчева

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 16.03.2022 в зала на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ на заседание на жури, определено със Заповед № РД 38-550 / 22.11.2021 г. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД4
ГЛАВА ПЪРВА7
АНАЛИЗ НА СЪСТОЯНИЕТО НА ПРОБЛЕМА7
1.1. Въведение7
1.2. Понятието идентичност7
1.3 Видове идентичност9
1.4. Език и идентичност23
1.4.1 Лингвокултурология – основен терминологичен апарат23
1.4.2. Езикова картина на света и езикова личност32
1.4.3 Теории за ролята на езика за конструиране на идентичността36
1.5. Български изследвания с отношение към лингвокултурологията59
ВТОРА ГЛАВА65
МОДЕЛ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ЛИНГВОКУЛТУРОЛОГИЧНИ МАРКЕРИ НА НАЦИОНАЛНАТА ИДЕНТИЧНОСТ НА МЛАДИ БЪЛГАРИ, РОДЕНИ ЗАД ГРАНИЦА65
ГЛАВА ТРЕТА89
МЕТОДИ НА ИЗСЛЕДВАНЕ И ИНСТРУМЕНТАРИУМ89
3.1.1 Първи етап на изследването91
Изпращане на въпросници с цел изследване на лингвокултурологичните маркери на националната идентичност на младите българи в Молдова.91
3.1.2. Втори етап на изследването. Проучване на терен на респондентите чрез устни интервюта.95
ГЛАВА ЧЕТВЪРТА	...102
АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО, ПРОВЕДЕНО С МЛАДИ БЪЛГАРИ ОТ МОЛДОВА	...102
4.1. Задача за осъзнаване и тълкуване на концепти. Асоциации на дума стимул.	...102
4.2 Асоциации по картини и снимки	...159
4.3. Социолингвистична методика за самоопределяне на идентичността на респондентите	...167
4.4. Номинации на концепта родина в есетата на младите българи в Молдова	...194

4.4.1	Идеализиращи номинации с романтична стилистика	...195
4.4.2.	Номинация чрез опозиции	...195
4.4.3.	Номинация на чувства към родината или породени от нея	...196
4.4.4.	Номинации през разбирането за род и семейство	...197
4.4.5.	Номинация чрез географски определители	...198
4.4.6.	Номинация чрез исторически, културни и икономически реалии	...198
4.4.7.	Номинации чрез природа	...199
4.4.8.	Номинации чрез тропи	...199
4.4.9.	Номинации чрез местоименни форми	...200
4.4.10.	Номинация на родината чрез употреба на декларативни обобщения	...202
4.4.11.	Идентифицираща номинация	...203
4.5.	ИЗВОДИ	...203
	ЗАКЛЮЧЕНИЕ	...205
	ПРИНОСИ	...206
	ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА	...209
	ПРИЛОЖЕНИЯ	...219

УВОД

В края на XX век се формира лингвокултурологията като самостоятелна наука, стояща на границата между лингвистика и културология. Тя обаче има своите научни предпоставки назад във времето с оглед на постиженията в областта на етнолингвистиката, културната антропология, езикознанието.

Настоящата разработка интегрира достиженията на различни лингвистични науки и се основава на теоретични постановки, като се съсредоточава върху езика като фактор, който формира идентичността. Езикът се разглежда като вместилище на ценности и вяра, носи в себе си отложените архетипи на колективно подсъзнателното, което обвързва един етнос или народ чрез общото историческо минало, митологията, художествената литература, ритуалите и обредните практики. Връзката между етническата и националната идентичност, от една страна, и езика, от друга, е двупосочна, защото, акумулирайки в себе си концептосферата на даден народ, езикът на свой ред формира идентичност у тези, които го говорят.

Изследването на българската диаспора от гледна точка на лингвокултурологичните маркери на националната идентичност е актуален проблем. Налични са трудове, изследващи различни аспекти, свързани с българите зад граница, но посоката е или тясно свързана с методически проблеми при изучаването на българския език в чужбина, или е етнокултурна и социолингвистична. Не се наблюдават лингвокултурологични разработки, свързани тясно с влиянието на езика върху идентичността на млади българи, както и отражението на лингвокултурологичните маркери в езика им. Това е основание за научно търсене в тази посока.

Настоящата разработка се съсредоточава само върху езика на млади българи, родени в Молдова и Украйна, в конкретната възрастова граница от 15 до 25 години. Целевата група е избрана с идеята, че това е преходен момент в човешкия живот, когато се изгражда младата личност, и е възможно да се проследи процесът на формиране на национална идентичност.

Работната теза, която се защитава в настоящото изследване, е, че националната идентичност на млади хора от диаспората ни, родени в Молдова или Украйна, е българска, макар в условията на родина, различна от България.

Обект на настоящата разработка е езиковата реализация на национална идентичност на млади българи, родени зад граница и по-конкретно – българската диаспора в Молдова и Украйна на възраст 15-25 години.

Предмет на изследването са лингвокултурологичните маркери в езика на младите българи, родени зад граница, които са свързани с българската национална идентичност. Акцент в настоящата разработка е поставен върху начините на номинация на родината, самоидентификацията на младите българи и концептите, които отличават българската езиковата личност.

В изследването се приема терминологичният апарат, използван от лингвокултуролози в световната и в българската наука.

Целта на научното търсене произтича от работната теза и е свързана с разработването на модел, чрез който да се изследва българската национална идентичност в условията на чужди държави, в които се раждат и формират огромен процент от съвременните български поколения, предвид социално-икономическите реалности на глобалния свят. Водещият фактор е езикът, който съхранява и в известен смисъл охранява идентичността извън пределите на България.

Чрез прилагането на качествени и количествени изследователски методи се търсят онези лингвокултурологични маркери, които доказват, че младежите в Молдова и Украйна са неразривна част от българската общност.

Задачите, чрез които е реализирана целта, са следните:

- Да се установи кои са факторите, които влияят върху формирането на българската национална идентичност на диаспората в Украйна и Молдова;
- Да се приложат избраните изследователски методи, подробно описани в същинската част, към лингвокултурологичните маркери в езика, които не са били обект на изследване в конкретната възрастова група. Сред основните методи на анализ са свободният асоциативен експеримент, контент анализ на създадените от респондентите писмени текстове на тема „Моята родина“ и количествен и качествен

метод на анализ на създадения въпросник за определяне лингвокултурологичните маркери на националната идентичност на респондентите;

- Да се изследва степента на познаване на български национални символи и да се проверят хипотези кои от тях са по-познати и защо сред младежите;
- Да се анализират начините, по които се назовава родината;
- Да се изследва дали различната от България родина влияе и при формирането на българска национална идентичност; по какъв начин се реализира това в езика на българските младежи, родени зад граница;
- Да се провери дали в интеркултурната си комуникация българските младежи са поставени в ситуация на враждебност или хармонично съжителстват с други етноси при доминиращо общуване на български език;
- Да се изследват начините на самоидентификация на респондентите.

Методите на изследване са разнообразни и произтичат от естеството на заложените цели и задачи. Методите са разгледани подробно в следващите глави, като става въпрос за:

1. Свободен асоциативен експеримент (CAE)
2. Полуструктурирано интервю (Face-to-face)
3. Метод на устната история (Oral history)
4. Текстов анализ
5. Съдържателен (content analysis)
6. Лингвокултурологичен анализ
7. Статистически методи за обработка на данните и проверка на хипотезите – използване на статистическа електронна програма SPSS 16.0.

ГЛАВА ПЪРВА

АНАЛИЗ НА СЪСТОЯНИЕТО НА ПРОБЛЕМА

1.1. Въведение

Настоящата глава на дисертационния труд предлага детайлен преглед на теоретични платформи в областта на лингвистиката и редица други, гранични като обект на изследване науки (напр. етнолингвистиката, лингвокултурологията, социолингвистиката) с цел да анализира разнообразието на гледни точки по отношение на формирането на национална идентичност и нейната рефлексия в езика. Тя включва научните тези на изследователи като Вилхелм фон Хумболт, Едуард Сапир и Бенджамин Лий Уорф, Ерик Ериксън, Николай Бердяев, Валентина Аврамова, Вероника Телия, Валентина Маслова, Владимир Воробьев, Франк Палмър, Майкъл Байрам, Хауард Джайлс и други.

Теориите за ролята на езика за конструирането на идентичността са видени през научните тези на световни учени като Вилхелм фон Хумболт, Едуард Сапир и Бенджамин Ли Уорф, Ерик Ериксън, Николай Бердяев, Валентина Аврамова, Вероника Телия, Валентина Маслова, Владимир Воробьев, Франк Палмър, Майкъл Байрам, Хауард Джайлс и други.

В структурата на главата е отделено място за други изследвания на българската идентичност при родени зад граница българи, както и е направено обобщение на влиянието на тези теории върху настоящето изследване.

1.2. Понятието идентичност

През XX век интересът към понятието идентичност се свързва с психологията, но навлизайки в различни области на хуманитаристиката, то става обект на широки тълкувания. Думата идентичност произлиза от средновековен латински – *identicus*, а тя е от местоимението *idem* „същият“; от същия корен е думата *ibidem* „също там“, от което в къснолатинския идва *identicus* („тъждествен“) и съществителното *identitas* („еднаквост, сходство“). В широк смисъл понятието се свързва със самоопределеността на личността в контекста на контактите с другите. Понятието идентичност е въведено от Ерик Ериксън след Втората световна война, „за да се възстанови сигурността в някаква устойчива представа за себе си“, но в съвременността е повече „динамична констелация от разбягващи се образи“(Попова, 2011: 27).

В основата на теориите за идентичността стоят концепциите на когнитивната социална психология на Анри Ташфел (Tajfel, 1981), Джон Търнър (1990), на социолозите Антъни Смит (2000), Бенедикт Андерсън (1998), Ърнест Гелнър (1999) и др. През 60-те години на XX в. най-известният труд, който дефинира понятието идентичност в САЩ, е този на Ерик Ериксън – „Идентичност – младост и криза“ (Ериксън, 2013), в който авторът определя понятието като „процес, „намиращ се“ в центъра на самия индивид, а също и в центъра на неговата обществена култура“ (Ериксън, 2013:30). След тази разработка на Ериксън понятието идентичност е извадено от психоаналитичния контекст, където то се появява в работите на Фройд (Попова, 2011). Ериксън разглежда идентичността като „субективно чувство за укрепваща тъждественост и непрекъснатост“ (Ериксън, 2013: 38), а Пиер Тап и Жан-Пол Кодол (Ериксън, 2013: 7-8) приемат, че „идентичността е система от репрезентации, чувства и стратегии, организирана за защита на своя обект, но също така неговия контрол, проектираща мобилизация и идеализираща пластичност“ (Аретов, 2006: 7). Различните концепции имат същностна прилика в схващането, че идентичността в своята вариативност е важна за формирането на индивида като член на обществото, за неговата самооценка, за интегрирането му сред останалите членове на групата, с която той би желал да се идентифицира. Такова разбиране за идентичността е принципно

важно за развитието на хуманитарните науки и сближава изследователските търсения на социология, антропология, психология и лингвистика. Появата на теориите на идентичността е свързана и с определено историческо време, в което хората преживяват обществена, културна или политическа криза и се нуждаят да адаптират себе си с някаква устойчивост сред другите.

През 60-те години теориите за идентичността по думите на Ю. Попова се развиват в две посоки – от една страна, идентичността се свързва с етничността под влияние на Гордън Олпорт (1983), а от друга страна – със социологическата теория за ролите и референтните групи според Нелсън Фут и Робърт Мъртън [Попова, 2011: 27]. Етническата общност бива определяна като група, вярваща в свой въображаем или реален общ произход, представата за който е поддържана в рамките на политическата общност. В такава посока работят върху проблема Макс Вебер (1992), Ърнест Гелнър (1983) и Бенедикт Андерсън (1998). Според Фр. Барт (1969) те са: „символни зони на контраст между членовете на различни групи“ (Цитат по Бонева, 2006: 33). Идентичността, според Таня Бонева, се определя като: „изживяване на другостта, която се изразява чрез определени самоназвания или названия на групите, с които те са известни в определена социална среда“ (Бонева, 2006: 33-34). В този смисъл термините за идентичността биват ендеогенни – създадени от общността, и екзогенни – наложени от други общности за нея или от институциите на държавата (Бонева, 2006:34).

През 80-те години на XX в. терминът идентичност започва да се използва и в хуманитарните науки от социологията, а през 90-те теоретическите разработки в областта на психологията, философията и културологията нарастват двойно (Попова, 2011: 28).

1.3 Видове идентичност

В своята разработка „Националната идентичност“ Антъни Смит прави обстойно изследване на националната идентичност в контекста на другите идентичности, разполагайки наблюденията си на широка историческа основа. (Смит, 2000: 10). В книгата си Смит анализира различните прояви и форми на идентичността, като поставя акцент върху националната, защото тя представя най-пълно културното различие на по-големи общности, в основата на които стои етническа или друга характеристика, обединяваща общността.

Под влияние на Ериксън (1996) и Смит (2000) в литературата се говори за индивидуална и колективна идентичност. Индивидуалната идентичност е осъзнатата тъждественост на индивида със самия себе си във времето – нещо, което Ериксън нарича Его-идентичност, разбирана като цялостност и непрекъснатост на Аза. В същото време индивидът съзнава своето различие от другите по съвкупността от фактори, които го формират (Иванов, 2012: 3). Индивидът се стреми да се приобщи към групата чрез жестове, език, подражателство, игра. Въз основа на

онези характеристики, които съвпадат при различните субекти, може да се говори за групова идентичност. Ако членовете на групата съзнават нейната постоянност във времето и тъждественост на самата себе си, то тази осъзната споделеност поражда колективната идентичност (Иванов, 2012: 34).

Постепенно в социологията и лингвистиката се налага идеята за множествените идентичности, която е логично следствие от различните роли в живота на всеки човек – семейни, полови, пространствени, професионални, религиозни и етнически.

В предмодерните епохи регионалните идентичности пораждат сплотяващи движения, но това се оказват временни прояви по повод конкретни оплаквания или проблеми (Смит, 2012:35). Локалната идентичност е продукт на емоционалните връзки с родното място, а регионалната се отнася до по-широки територии, с които отделните индивиди могат да свържат своя родов произход (Иванов, 2012: 35).

Обединяването на групи по социален признак е по-устойчив модел. Примерите с пролетарските революции или сблъсъците на отделни класи в разбирането на социологията на Маркс не са необичайно явление в световната история, но тъй като в основата им стоят икономически интереси, също не са подходяща основа за формирането на стабилна колективна идентичност.

Друг вид идентичност според Антъни Смит (2000) е религиозната идентичност. Тя обхваща надкласови групи и обединяващата основа при тях са общите символи и ритуали, чрез които членовете се идентифицират. Смит обвързва етническата идентичност с появата на нациите около наречените от него „етнически ядра“ и това е основният му принос в изследването на националната идентичност.

Всяка етническа общност има осъзната представа за себе си и за другите. Етническата идентичност за разлика от останалите видове колективна идентичност е фундаментална за личността и за общността, с която се идентифицира. Самият субект на идентичността (индивидуален или колективен) се ситуира в света вертикално и хоризонтално. Вертикалният план е в контекста на митологичното и свръхестественото, а хоризонталният урежда отношенията с другите хора, със заобикалящата материална среда (Аретов, 2006). Аретов твърди, че идентичност се приема за „понятие чадър“, което крие в себе си всички проекции на субекта в отношението му със света.

Въпросът за европейската идентичност вълнува гражданите на Европа от създаването на Европейския съюз. Пенка Христова прави обзор на теориите какво представлява европейската идентичност в речите на политици и в научни статии (Христова, 2012).

Глобализмът заменя „териториалността на нацията“ (Смилов, 2015: 56) от модерната епоха с „надтериториален национализъм“, защото може да се окаже, че на локалната територия на нацията живеят по-малко нейни представители, отколкото в диаспората.

Обстойно изследване на теориите за европейската идентичност предлага Пенка Христова (Христова, 2012). Тя разглежда и идеите на Херман и Брюър за вгнездените идентичности (nested identities). Това е трактовка на идентичностите като концентрични кръгове, като най-вътрешният кръг е регионалната идентичност, следва националната и най-накрая наднационалната (европейската)

Всички посочени по-горе видове идентичности функционират в съзнанието на личността или обществото.

Според Николай Аретов е уместно да се говори за мрежа от идентичности, в която се намира индивидът, това са различните аспекти на неговата множествена идентичност. Съвместяването на различните идентичности може да доведе до конфликт, при който субектът е изправен пред проблематичен избор коя от своите идентичности да избере. Това е честа ситуация при малцинствените групи, които могат едновременно да бъдат подлагани на натиска на приобщаването, а в същото време да бъдат насърчавани да демонстрират различието си. Второто е повече реакцията на Другия спрямо малцинствената група. Идентичността се проявява най-силно, когато е застрашена или при някаква трансформация на субекта (например при полово съзряване през пубертета). Това състояние Ериксън определя като криза на идентичността. (Аретов, 2006 : 17).

В книгата си "Национална идентичност и независимост: национализъм на малцинствата в Шотландия и Уелс" Робърт Андерсън (2001) говори за два вида национализъм, които имат съществено място в различните формулирани теории за национализма. Първият е официалният национализъм, насърчаван от държавата. При него една нация чрез официален език и държавни символи доминира. Вторият е малцинственият национализъм, който се развива в отговор на официалния национализъм.

Ърнест Гелнър (1999) разглежда три типа национализъм, като с оглед на настоящето изследване интерес представлява третият национализъм, наричан „национализъм на диаспората“. Тук страхът от асимилиране става причина национализмът да се превърне в обединяваща кауза.

Настоящата разработка изследва национална идентичност на българи, поставени в контекста на чужда доминираща култура, което е важно обстоятелство за формирането на идентичността.

Съществуват изследвания на националната идентичност на българите, родени в Молдова или Украйна (Матанова, 2016; Грек, Червенков, 1993, Бъчваров, 1993, Попова, 2013 и

др.), но много от тях са предимно етнокултурни и съсредоточени върху бита, културата, смесените бракове и интеркултурния контекст.

Тук приемаме, че езикът е основният белег за етническо различие и подкрепяме тезата на Емил Миланов, че: “различието на езика е най-осезаемата етническа граница между етносите. Това го поставя сред основните критерии, влияещи върху устойчивостта на българската идентичност”. [Миланов, 2000: 117].

Не може да се пренебрегне фактът, че в чуждата езикова среда респондентите общуват най-малко на два езика – български и руски или молдовски (румънски). Дали ще бъдат разбирани като роден и чужд (Хъдсън, 1995), или като първи и втори (БЕЛ, 1980, цитат по Димчев, 2002), езиците формират идентичност у тези, които ги говорят.

1.4. Език и идентичност

1.4.1 Лингвокултурология – основен терминологичен апарат

От гледна точка на лингвокултурологията понятието културата е базово. Според „Философски речник“ от 1985 културата е „съвкупност от материални и духовни ценности, създавани от човечеството в процеса на обществено-историческата практика, която характеризира исторически достигнатата степен на развитие на обществото” (Философски речник, 1985: 303). Подобно е определението и в „Речник на българския език“ от 1995: “Съвкупност от постиженията на човечеството в материалното производство, в обществените и в духовния живот” (вж.: Аврамова 2007: 6).

В изследването са разгледани многобройни определения, които поставят акцент върху един или друг съществен аспект от културата, като тук приемаме, че културата е най-общо разглеждана като съвкупност от абсолютни ценности, създадени от човека, които се проявяват в предмети, постъпки, думи и придобиват символична природа.

През 90-те години на ХХ в. се оформя като самостоятелно научно направление лингвокултурологията, изследваща културните проявления на народа, фиксирани в езика. Тя стъпва на принципни постановки от лингвистиката и културологията и макар терминът да възниква в този период, идеите имат корени далеч назад от времето на Вилхелм Хумболт. До ХХI в. отношенията език – култура – етнос могат да бъдат открити в научните разработки на братя Грим (1875, 1876), на Буслаев (1818) и Потемнина (1835), но особено популярна е постановката на Хумболт (1767) за „народния дух“, съхранен в езика. Тя гласи, че културата е преди всичко езикът, който описва кръг около народа, който го говори. Езикът е живата енергия на народа, следователно езикът не е вещ, а действие. Според Хумболт езикът не е просто отражение на света, а резултат от интерпретацията на човека.

Немският философ Карл Фослер (1872) развива постановките на Хумболт като се стреми да създаде лингвистическа стилистика. Твърденията му са, че историята на езика се преплита с историята на културата.

В хуманитаристиката подобна теза е известна от 30-те години на XX век като „Хипотезата Сапир - Уорф“ за езиковата относителност. Сапир, изследвайки езика на американските индианци, смята, че „речта е чисто историческо наследство на колектива, продукт на дълга социална употреба.“ (цитат по Аврамова, 2007: 36). Всеки народ, твърдят американските етнолози, възприема света през призмата на родния си език. Това води до идеята за различните картини на света, който не може да бъде мислен като единен и еднакво познат на хората. В изследванията на Франц Боас (1858), Едуард Сапир (1884) и Бенджамин Уорф (1897) става ясно, че няма примитивни езици, защото всеки език, независимо от неговия тип, е способен да отговори на потребностите на народа, който го употребява. Нивото в развитието на културата или влиянията между културите се отразяват предимно в речника. Именно лексикалният слой показва времето и характера на културните влияния.

Принос към лингвокултурологията имат и идеите на Н. И. Толстой (1923), основателя на руската етнолингвистика. Той смята, че ако се приеме езикът като вербален код на културата и като творец на култура, плодотворни ще бъдат изследванията в областта на фразеологията (цитирано по Аврамова, 2007: 37).

В края на XX в. в световната лингвистика се приема следният постулат: езикът не само е свързан с културата, той съществува чрез нея и я изразява. Езикът едновременно е оръдие за създаване, развитие и съхранение на културата. На основата на тази идея според Валентина Маслова възниква новата наука – лингвокултурология (Маслова, 2001: 27). Интердисциплинарният характер на лингвокултурологията я сближава с антропологията, културологията, лингвистиката, социолингвистиката, етнолингвистиката, психолингвистиката, лингвостранознанието, но в същото време тя има свои цели, задачи и методи на изследване. Лингвокултурологията изучава всеки езиков знак, който има националноспецифична и общочовешка културна маркировка (Аврамова, 2007: 39). Целта ѝ е да се установи картината на света за носителите на даден език, представена в различни дискурси – литературен, философски, религиозен, фолклорен и т.н. Това означава да се експлицира културната конотация, закодирана в езиковите единици.

Развитието на лингвокултурологията в Русия е свързани с формирането на различни школи. Интерес представляват имената на Н. Арутюнова (1998), занимаваща се с универсални термини на културата, които се изследват през очите на външен наблюдател, не на носители на културата; на В. Телия (1996), поставила начало на фразеологичната школа, чиито постановки са близки до идеите на А. Вежбицка (1999) и нейната „ментална лингвистика“.

Всяка от тези школи има своя концепция и изследователско поле (Маслова, 2001: 29). Общите положения, които откриваме, са свързани с поставянето на акцент върху изучаването на културната семантика на езиковия знак, която се формира чрез различните кодове на културата и на езика.

Сред многото определения на предмета на лингвокултурологията, тук приемаме определението на Телия (1996), че предметът на лингвокултурологията е изследването на „въплъщението в живия национален език на материалната култура и манталитет; живите комуникативни процеси в тяхната действена приемственост с езика и културата на етноса“ (Телия, 1996: 216).

Приемаме също постановката на Валентина Аврамова, че обектът на лингвокултурологията е на границата език – култура – човек и по-специално – взаимодействието на езика като транслатор на културната информация, а предметът е материалната и духовна култура на човека, въплътена в артефакти, които се интерпретират от човека. Търсят се онези езикови единици, в които е концептуализирана националната култура, менталността и манталитета на носителите на езика. Важни са онези единици, които придобиват символично, образно-метафорично значение, зафиксирани в митове, легенди, ритуали, фолклорни и религиозни дискурси, художествени текстове (Аврамова, 2007: 33).

Телия въвежда понятието културна конотация, като възниква като резултат от интерпретацията на асоциативно-образните основания на фразеологичните единици или метафорите чрез съотнасяне с културно-национални еталони или стереотипи. (вж.: Ермоленко, 2010). Тя дефинира културната конотация като “интерпретация на денотативния или образно мотивирания, квазиденотативния, аспекти на значенията в категориите на културата“ (цитат по Недкова, 2011: 16). Всеки езиков знак в семантиката си съдържа значение, което отразява връзката на знака и културата, като това е една вторична номинация, зависима от национално-културните стереотипи. Конотацията се възприема като оценъчен ореол и най-ярко се проявява в национално-специфичната лексика, изграждаща картината на света.

Различните теоретични постановки по проблема са разгледани с оглед на методите, които са избрани за анализ на данните от въпросниците на респондентите. Свободният асоциативен експеримент, тълкуването на концептите и контент анализът на есеистичните текстове на анкетираните лица се предпочетени в изследването с убеждението, че разкриват лингвокултурологичните маркери на националната идентичност в езика на младите българи зад граница.

1.4.2. Езикова картина на света и езикова личност

От съществено значение за определяне на националната идентичност от гледна точка на лингвокултурологията е изясняването на понятията езикова картина на света и езикова личност.

Терминът езикова картина на света е широко застъпен в лингвистиката и в интеркултурната комуникация. Първоначално Л. Витгенщайн използва термина „наивна картина на света“ във философията (Витгенщайн, 1981). Лео Вайсгербер (1929) въвежда понятието за нуждите на антропологията, лингвистиката и семиотиката. Вайсгербер разглежда стимулиращата роля на езика за формирането на картина на света: „Езикът позволява на човека да обедини целия си опит в единна картина на света и го кара да забрави за това как по-рано, преди изучаването на езика, той е възприемал обкръжаващия го свят“ [Вайсгербер, 1929: 51]..

Терминът картина на света е фундаментален и се свързва с цялостната картина на света, фиксирана в езика. В началото на ХХ в. О. Шпенглер (1994, 1995) пише: “ Всяка култура има свой индивидуален способ да вижда и познава природата. В пределите на отделната култура у всеки отделен човек има своя особена история“ (Шпенглер, вж.: Звегинцев,, 1964: 69-104). Но идеята е далеч назад във времето и се свързва с Хумболт и посочените по-горе негови идеи.

В семиотиката картината на света започва да се разглежда при изучаването на първичните моделиращи системи (езикът) и вторичните системи (митове, религии, фолклор, поезия, кино, живопис и т.н). Явленията и предметите от външния свят стоят в човешкото съзнание под формата на вътрешен образ и тези образи представляват смислово поле, което според Леонтиев превръща картината на света в система от образи (Маслова, 2008: 49).

Според Маслова (2008) способът за концептуализация на света е от една страна, универсален, от друга страна – национално специфичен. Национално специфичните прояви на мисленето за света се отразяват в допълнителната културна семантика (културна конотация), която е предмет на изследване на лингвокултурологията.

По отношение на езиковата картина на света се оформят две школи – едната се свързва с постановките на А. Вежбицка (1983, 2001), която изследва характерните за даден език концепти – лингвокултурни изоглоси (стереотипи на езиковото съзнание), които се описват от универсален семантичен език *lingua mentalis*, който се изгражда от семантични примитиви, преводими на повечето езици. Втората е повлияна от възгледите на Ю. А. Д. Апресян (1993, 2001) и неговите последователи, които правят опити да реконструират „наивните“ виждания за света, характерни за даден език (Любенова, 2013). Тъй като човешката личност е пресечната точка на езика и действителността, от съществено значение е и понятието езикова личност.

Приносът на Ю. Н. Караулов за разработването на понятието езикова личност е в разглеждането му като системообразуващо при описанието на националния език и чрез него

може да се разкрият специфични за езика данни за дадена лингвокултурна общност. Той говори за три равнища в структурата на езиковата личност:

- вербално-семантично, предполагащо нормално владение на естествения език;
- когнитивно – негови единици са понятия, единици, концепти, които представят картината света, отразяваща йерархията на ценностите;
- прагматично – цели, мотиви и интереси, обезпечават прехода към реална дейност в света. (Караулов, 1989; вж.: Аврамова, 2007: 62)

Описанието на езиковата личност се осъществява чрез езика. Взаимодействието на културата и на личността е двустранно – от една страна, културата създава личността, от друга страна – личността формира култура. Анализът на фолклорен материал, публицистика, художествена литература, политика, социология, изкуство и т.н. дава възможност да се изследва езиковата личност с цел да се открият доминантните характеристики, определящи основните свойства на националната личност.

Тук приемаме, че езиковата личност е пресечната точка на националния език и етноспецифичната култура на общността, както и вижданията на Ю. Караулов, че: “езиковата личност е закрепеният преимуществено в лексикалната система на езика базов национално-културен прототип на носителя на определен естествен език, образуващ инвариантна част от структура.”, както и че е „многослоен и многокомпонентен набор от езикови способности, умения и готовности за осъществяване на речеви постъпки с различна степен на сложност, които се класифицират, от една страна, по видовете речева дейност, а от друга – по равнищата на езика“ (Караулов, 1987).

1.4.3 Теории за ролята на езика за конструиране на идентичността

В началото на XXI век лингвистиката приема с категоричност, че езикът влияе при формирането на идентичността, включително на националната идентичност. От своя страна, в езика могат да се отчетат маркери, които доказват и обратното – как идентичността влияе върху езика на индивида или на групата.

Различни социолингвистични и етнолингвистични постановки разглеждат теоретично ролята на езика при конструирането на идентичността.

Особен интерес представлява изследването на отношенията език – идентичност. Според Майкъл Байрам (Bugar, 2006) връзката между изучаването на чужди езици и формирането на нови идентичности е важна и макар националната идентичност да се придобива с първия (родния) език, то в резултат на използването на друг език започва формиране на друга идентичност. В постановките си Байрам се заявява, че колкото по-силна е компетентността по отношение на даден език, толкова по-лесно индивидът се идентифицира с дадена група.

Част от изследванията разглеждат когнитивния аспект на езика – Дж. Лейкъф (1987), Р. Лангакер (1987), Л. Талми (2000), У. Чейф (1980), Ч. Филмор (1982); Ю. Апресян (1974), А. Кибрик (1992), И. Кобозева (2003), Н. Арутюнова (1990). Други разглеждат езика като маркер на груповите граници и хората чрез него се идентифицират или дистанцират с група. Те считат, че езикът е начин на договаряне на членство в дадена група - Х. Джайлс (1987), П. Джонсън (1987), Ноелс и Хали Кил (2014).

Една от теориите за връзката на езика и идентичността е тази на Антъни Гидънс. Разглеждайки процесите на етническите отношения в света, Гидънс прогнозира вероятното им бъдеще. Имигрантските общества са подложени на три процеса според него:

- асимилация – имигрантите да изоставят автентичните си обичаи и да моделират поведението си съобразно ценностите и нормите на мнозинството;
- претопяване – културите на имигрантите и на мнозинството се смесват и образуват нови културни модели;
- културен плурализъм – насърчаване на истински плуралистично общество (Гидънс, 2003: 244).

Теорията на П. Бурдийо, който смята, че държавата налага легитимна национална култура чрез образователната си политика, литературата и господстващия език, е интересна за настоящата разработка от гледна точка на формирането на личности в условия на чужда държава и чужд официален език. Идеите на Бурдийо имат приложение тук с разбирането за социалното поле – една затворена система със своя йерархична система от взаимоотношения, чиито граници са променливи и податливи на влияние, както и с понятието хабитус, като вътрешни мотиви за определено поведение, в това число и езиково. Българската диаспора представлява своеобразно социално поле, в което престижът в материален аспект изисква адаптивност към чуждата култура, а в идеален план вероятно е свързан с отстояване на идентичността, наследена от предците. Изборът, който младите хора правят в свят с масова комуникация и информация, е все по-малко етноцентричен и той може да бъде разчетен и чрез изследване на лингвистичните маркери на националната идентичност. Това е причина в инструмента да бъдат включени социолингвистични въпроси, чиято статистическа обработка да изясни ролята на социалното поле при формирането на идентичността на младежите в Молдова и Украйна.

Трета теория, която представлява интерес от гледна точка на връзката между езика и идентичността е интеракционната социолингвистика (Interactional sociolinguistics). Интеракционната социолингвистика е основана от лингвистичния антрополог Джон Гъмперц и се основава на дискурсивния анализ.

През 50-те години на XX век е най-активният период на дейност на Лондонската лингвистична школа с представители Дж. Р. Фърт (1968), Ф. Палмър (1964), от тази школа тръгва и М. А. К. Халидей (1975). Това, което новаторски прави тази школа, е изучаването на значението на една или друга лексикална форма въз основа на анализи на нейната употреба в контекст.. Заявката на Лондонската лингвистична и антропологична школа, че не може езиковото явление да се изучава без оглед на ситуацията, в която функционира, променя насоката за работа в лингвистиката в европейски мащаб.

През 60-те години американската социолингвистика води своето начало от изследването на индианските езици. Големите имена в нея са Д. Хаймс, Дж. Гъмпърц, С. Либерсън, У. Лабов, Ървин- Трип (Виденев, 2000).

Интеракционната социолингвистика на Гъмпърц и дискурсният анализ, продължени от прагматиката на Чарлс Морис, свързани със съвременните възгледи за подтекста, който носи езикът, и за видовете речевни актове, имат отношение към идеята, че езиковото общество не се различава само по езика, а има различна кодова матрица. По-късно в подобна посока е теорията на Джонсън и Лакоф за концептуалната метафора, която се разглежда като концептуална структура в дълготрайната памет, а не като езиково явление, затова се изразява не само езиково, а и чрез жестове, културни обичаи и в този смисъл е свързващото звено между езика и културата. Това виждане е близко да настоящото изследване на националната идентичност с идеите за метафоричното мислене като израз на човешкия опит. Разбирането и употребата на концептуални метафори е знак за близост между хора, които са свързани чрез общо историческо минало и споделят общи ценности и вярвания.

Разгледани са различни школи в етнолингвистиката по света. Днес тя борави с понятията, които са важни и за лингвокултурологията - езикова картина на света, концепт, лингвокултурна общност, национален характер, символи на националната култура, мит, обичай, конотативен аспект на значението, но и със специфичните етнос, етническо самосъзнание, етническа идентичност, локална култура.

От важно значение за настоящото изследване е етнолингвистичната теория за идентичността.

През 1985 г. П. Едуардс (1985) прави поредица от кросдисциплинарни проучвания за изследване на връзката между език и етнос. По същото време през 80-те години на XX в. Х. Джайлс (1987) и П. Джонсън (1987) (Giles, Johnson 1987:70-74), развиват подход, който наричат Етнолингвистична теория за идентичността (Ethnolinguistic identity theory), като разглеждат социокултурните влияния върху етническите групи. Те говорят за социална конкуренция, която се проявява или когато хората силно се идентифицират със своята социална група, или когато са несигурни между две социални групи, в които попадат. Етнолингвистичната теория бива

разработена от Джайлс (1977) и редица други учени (Giles, Scherer, Taylor, 1979, Sachdev and Bourhis, 1990, Beebe and Giles, 1984, Hilderbrandt and Giles, 1983, Giles and Johnson, 1981). Още в ранните си изследвания чрез различни статистически методи Джайлс доказва, че етнолингвистичните членове на групата се идентифицират по-силно с тези, които говорят родния им език, отколкото с тези, с които делят една географска територия. (Giles, Taylor and Bourhis, 1977). Езикът често е централен критериален атрибут за груповата идентичност, твърдят тези учени на базата на мащабни проучвания на междугрупови отношения в Канада, Русия, Испания, Белгия, Индия и т.н. Според Сачдев (Sachdev, 1995) езикът и идентичността са свързани взаимно: използването на езика влияе върху формирането на груповата идентичност и груповата идентичност влияе върху моделите на езиковите нагласи и използването на езика. “Потомствените езици, дори да не се използват от повечето членове на групата, могат да се възродят да се превърнат в основен въпрос, около който да се мобилизират членовете на групата, за да потвърдят или предефинират своите идентичности” (Sachdev, 1995: 41). Той дава пример с иврит, който смятан за мъртъв език, за половин век се възражда и 75 процента от еврейското население през 1961 г. заявява, че иврит е основният им език за ежедневна комуникация.

Етнолингвистичните теории на идентичността на Джайлс, които водят до проучване дали индивидът се свързва повече в хората, с които говори общ език, отколкото с тези, с които дели обща географска територия, са важни и в настоящото изследване, което има за цел да разгледа националната идентичност на българската малцинствена група в условията на чужда държава. Представителите на етнолингвистичната теория считат, че от една страна, човек сам може да избере по-престижна група, с която да се идентифицира. Това би станало, ако жизнеността на етническата група е ниска, а това зависи от външни фактори като институционалната подкрепа и териториалните фактори. От друга страна, те твърдят, че дори изчезващи потомствени езици могат да мобилизират своите членове и да възстановят усещането за престижна принадлежност към етническия език и съответно – до етническата група. Тези възгледи настоящето изследване използва във въпросника, който предвижда да проучи факторите, които влияят върху формирането на езиковата личност на младите българи зад граница, както и чрез собствената им оценка къде те се поставят в мултикултурното общество, в което живеят. Експериментът ще покаже дали твърденето, че членовете на групата се идентифицират по-силно с тези, които говорят родния им език, отколкото с тези, с които делят една територия, е основателно.

1.5. Български изследвания с отношение към лингвокултурологията

Лингвокултурологията е съвременна лингвистична дисциплина и българският принос е от края на XX – началото на XXI век, като той следва тенденциите на вече изброените научни

възгледи. Проследени са приносите на учени като Кирил Димчев, Елка Добрева, Ивелина Савова, Димитър попов, Румяна Петрова, Юлияна Попова, Стефана Димитрова, Гинка Димитрова, Лилия Крумова – Цветкова, Ирина Чонгарова, Юлияна Чакърлова, Майа Кузова, Владимир Бараков, Петранка Трендафилова, Виолета Костова.

Сериозен е приносът на Калина Мичева-Пейчева, която прави над 40 статии, доклади и рецензии, като работи в областта на историческата лингвокултурология и изследва етнокултурната бинарност на концептите чист и нечист. Занимава се с начините на вторична номинация и начините на разширяване на семантичното поле на концептите. Мичева прилага и аксиологичен подход към семантичните и езикови реализации на концепти от старобългарския период.

Важно място заема и приносът на Валентина Аврамова, която в книгата си „Лингвокултурология“ (2007) изследва цялостно фрагментите на българската езикова картина на света. В настоящото изследване приемаме много от възгледите на В. Аврамова, защото, наред с обзора на българската езикова картина на света, тя подбира концепти, които с особена честотност се срещат в българските фолклорни традиции, в литературата, в паремиологичен фонд. Част от тези концепти ние предлагаме във въпросника на целевата група от млади бесарабски българи.

Друга голяма група учени имат принос в изследването на националната идентичност на българските общности в чужбина. Сред тях са Св. Антонова, К. Бъговска, А. Кочева, И. Георгиева, К. Стоилов, В. Ганева-Райчева, Г. Бърдаров, чиито приноси са в изследването на езикови проблеми на българската диаспора. Техните разработки са свързани със САЩ, Унгария, Австрия и други места, населени с български емигрантски общности. М. Георгиева развива своя дисертационен труд на базата на дългогодишно проучване на ученици и студенти в Молдова, но той е съсредоточен върху методиката на преподаване на български език и литература и не е свързан с лингвокултурология.

В този контекст настоящата научна работа намира своята актуалност. Тя стъпва на територия, свързана с формиращата се национална идентичност на младия човек в многоезична ситуация. На преден план излиза потребността да се анализират начините на номиниране на собствената личност, на собствената етническа група, както и на различните етнически групи. Ориентирано е към концептосферата на носители на език, който от една страна, е диалектна разновидност на българския език, а от друга страна, книжовно е изучаван в колежа и университета „Григорий Цамблак“ в Тараклия. В същото време официалният държавен език е различен от българския. Макар това да е молдовски (румънски) език, респондентите заявяват, че говорят предимно руски, освен български език. Според Емил Миланов „общности, които са загубили българския език, постепенно започват да гравитират към доминиращия етнос и след

няколко поколения губят идентичността си. Но близостта с руския език както подпомага асимилацията, така и заради масовото разбиране на руския език в България не води до дискомфорт при общуването с родината“ [Миланов, 2000:117]. Ето защо от особено значение са и факторите, които способстват да се пази жив и комуникативен българския език сред младите хора, родени извън пределите на България.

Съвременните млади българи в родината живеят в едно лутане между крайното отричане на чуждото и изцяло приемането на ценностите и нормите на чуждата (европейската) култура. Понякога това води до маргинализация и далеч по-рядко до интеграция и хармонично идентифициране и със собствената, и с чуждата култура. Важно е да се провери дали националната идентичност на българите от диаспората е по-устойчива от тази на младите хора, живеещи в родината, защото малцинствената изолация капсулова и съхранява ценности и нагласи, ориентацията на тези българи е носталгична към Отечеството, докато младите българи в България са ориентирани на Запад като сигурен изход от трудната икономическа ситуация, вероятно и под тежкото внушение на медии, роднини и общество. Българската нация днес включва всички емигрантски общности по света и те чрез глобалните комуникации не са изолирани, свързани са в мрежа от диаспори, но само от държавната политика зависи как тези общности ще бъдат част от добруването на нацията.

Както бе посочено, настоящото изследване си поставя за задача да проучи и анализира етническата и националната идентичност на млади българи, родени в Молдова и Украйна, като се търсят лингвистичните и културологичните маркери, които я идентифицират. Това означава, че интерес представлява езиковата личност на респонденти на възраст от 15 до 25 години. Хипотетично се предполага, че тази езикова личност, формирана в ситуация на многоезичие, ще носи белезите на идентичността на езика, който говори с приоритет. Ето защо връзката между език и идентичност е от съществено значение за това изследване. В хода на работата се цели и да се провери постановката на М. Байрам, че всеки нов език формира нова идентичност. Затова е важно е да се знае дали българският език е основен комуникативен език в семейството и извън дома.

В съгласие с разгледаните по-горе разнообразни теоретически постановки ще се търсят онези лингвокултурологични знаци, които ще разкрият концептосферата на българската диаспора в Молдова и в Украйна. Поставя се и хипотезата дали, когато са родени вън от пределите на България, респондентите ще оценят своята българска национална идентичност като важна спрямо останалите видове идентичност. Ще се изясни дали фолклорната ритуално-обредна култура, кухнята, фамилната история и предаваните в рода ценности, както и държавна политика в образованието на майчиния език, са достатъчни, за да поддържат твърда българската етническа идентичност, в случай че младите хора все по-често говорят на обществени места на

руски и румънски език. Косвено резултатите от това научно търсене ще дадат основа за предположения относно българската идентичност в условия на глобализация, при все по-агресивно доминираща роля на английския или немския език сред младите хора. Това може да се мисли като особено актуален проблем за бъдещето на етническите и националните езици.

Приносът в изследването ще бъде свързан с разработването на модел за изследване на лингвокултурологичните маркери на националната идентичност на българите, родени в Молдова и Украйна, които са в млада възрастова група. Към модела ще бъде разработен инструментариум със стремеж той да се прилага за лесно и сигурно проучване и на други емигрантски общности, които са на същата възраст.

Разгледаните теории за връзката на езика с идентичността намират приложение в различна степен в настоящата разработка. Те дават научната основа при създаването на инструментите – подробния въпросник и въпросника за устното интервю с респондентите, както и при избора на методи за анализ.

ВТОРА ГЛАВА

МОДЕЛ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ЛИНГВОКУЛТУРОЛОГИЧНИ МАРКЕРИ НА НАЦИОНАЛНАТА ИДЕНТИЧНОСТ НА МЛАДИ БЪЛГАРИ, РОДЕНИ ЗАД ГРАНИЦА

2.1. Въведение

Глава втора представя специфичната мултикултурна среда, в която живеят младите бесарабски българи. Разгледани са модели на изследване на националната идентичност или на езикови и културни елементи, близки до полето на научно търсене в настоящата разработка.

Представен е моделът, който синтезира фокуса на изследването на лингвокултурологичните маркери на националната идентичност на младите българи, родени зад граница.

2.2. Българската езикова личност в ситуация на многоезичие

Българската диаспора в Молдова се намира в една чужда лингвистична среда, което определя и специфичните особености на българската езикова личност там. Според преброяване от 2004 г. в Молдова (вкл. Приднестровска молдовска република) живеят 3 938 679 души, от тях най – голям дял са молдованите 2 742 231 (69.62 %), следват украинци 442 475 (11.23 %), руснаци 369 896 (9.39 %), гагаузи 151 596 (3.85 %), българи 79 520 (2.02 %), румънци 73 529 (1.87 %), цигани 12 778 (0.32 %), евреи 4 867 (0.12 %), поляци 4 174 (0.11 %), и др. (Вж: National Bureau of Statistics, Population and Housing in 20141)

¹ <http://www.statistica.md/pageview.php?l=en&idc=479> [Актуална към 01-02-2018]

Усложнената езикова ситуация поставя родния български език на малцинствената група в контакти, от една страна, с държавния език – от 2013 година конституционният съд в Молдова приема като равностойни термините „молдовски“ и „румънски“ за държавния език на страната. От друга страна, преобладаващото украинско, руско и гагаузки население правят употребата на съответните езици високочестотна и българите, които според тази статистика са пети по численост, знаят задължително и поне един от тези езици.

Тази мултикултурна езикова ситуация не се свежда само до разноезичието, но би могла и да промени идентичността. Затова анализът на данните от проучването сред младежите от Молдова трябва да покаже дали българската национална идентичност е разколебана под влиянието на доминиращите езици в Република Молдова, или е стабилна в своята ценностна и концептуална система.

Според Майкъл Байръм (2006) връзката между изучаването на чужди езици и формирането на нови идентичности е важна и макар националната идентичност да се придобива с първия (родния) език, то в резултат на използването на друг език започва формиране на друга идентичност (Vugam, 2006).

В постановките на Байръм се заявява, че колкото по-силна е компетентността по отношение на даден език, толкова по-лесно индивидът се идентифицира с дадена група. В анкетно проучване сред 40 ученици от Тараклийския колеж „Св. Св. Кирил и Методий“, проведено през 2004 - 2006 от Марияна Георгиева (Георгиева, 2014), което не цели да бъде представително, става ясно, че макар 72.5 % да определят себе си като българи, само 27.5% в семейството общуват само на български, 32.5% общуват на български и руски език, 15% въпреки общуват предимно на руски и след това на български език, 17 % - само на руски език, 5% само на друг език (предимно гагаузки). Според Марияна Георгиева формата на българския език е диалектна и с книжовни елементи от последните 12 години, когато системно се изучава български книжовен език, но все пак не повече от 60% от анкетираните млади хора на възраст 18 години общуват преобладаващо на български език.

Вън от семейната среда този процент намалява – на улицата спада до 32% за сметка на руския език – 62%, в училище български говорят 17.5% за сметка на 82% руски език, а при официално общуване предпочитат български език едва 10% от респондентите [Георгиева, 2014: 22]. Макар и без претенции за представителност това проучване сред младежи от Тараклийския държавен колеж дава насока на едни предварителни очаквания по повод употребата на българския език при млади хора, родени зад граница. И тъй като значението на езика е основно за формирането на националната идентичност, налице е сложна ситуация на многоезичие, при което с преподаването на различен национален език в училище може да доведе до отслабване на майчиния език.

Ако националната идентичност бъде разглеждана като „психологическа привързаност на индивида към една политическа общност“ (Lee, 2013: 68) тогава не е задължително индивидът да е физически в пряка връзка със страната. Тази връзка може да се насърчава от език, култура, етнос, произход, история.

На базата на тези становища може да се направят следните заключения:

- Езикът е основният символ на идентичността и представя самоидентификацията на лицата, които го говорят.
- Малцинствените езици са в неравноправно положение спрямо държавния език на страната, в която малцинството живее, и има реална възможност да бъде асимилирано малцинството.
- Младият човек може да говори като родни и двата езика – на малцинството и на мнозинството и да използва гъвкаво според ситуацията предпочитан от него език.
- Владееенето на повече от един език е свързано с формиране на повече от една идентичност, защото чуждият език не е просто превод на смислите на родния, а носи свои смисли и конструира концепти.
- Езикът, приеман за символ на националността, може едновременно с културата и историята да формира национална идентичност и при хора, родени далече от етническата си родина, които емоционално усещат неразривната си връзка с родината.
- Идентичността – не само националната – се развива чрез контакта с другите, чрез усещане на прилики и отлики с тях.

Ако тези изводи се налагат от проучването на богатия чужд научен опит, то настоящото изследване се стреми да провери в каква степен те се отнасят и за българската диаспора. От ключово значение е дали общуването на чужд за етноса език променя българската национална идентичност, или тя остава категорична, защото формирането ѝ е повлияно от редица допълнителни фактори. Проверката на такава хипотеза бе формулирана като една от целите на изследването. Специфичното, което отличава целевата група на изследване, е възрастта. Както бе споменато, тя е избрана неслучайно, защото в процеса на формиране на личността следва да е видим и процесът на формиране на националната идентичност.

Идентичността на човек се изгражда чрез езика, но се и проектира в езика. Чуждоезиковото обучение от края на ХХ век е ориентирано към разработването на методики за усвояване на култура, а не е фиксирано върху изучаването единствено на лингвистичните равнища. Това е така, защото езиковата личност реализира себе си в социален и езиков контекст чрез всички „роли“, в които влиза – на дете и родител, на професионалист, на привърженик на

някаква идеология, на почитател, на пациент, на консуматор на определени продукти и т.н. Цялостна завършеност езиковата личност придобива в своята национална идентичност, като етноспецифичното става своеобразно нейно ядро и се проектира в езика на дълбинно и повърхнинно равнище, като наред с чисто езиковия смисъл се развива и конотативно ниво. Затова изучаването на езика непременно води до изучаване на културата, която е национално специфична, а следователно и до изучаването на националната идентичност на дадена личност. Всяка своя идентичност – полова, професионална, религиозна, социална, културна, национална, човек проявява чрез езика.

В изследването са посочени различни модели – модел на айсберга на Едуард Хол и Модел на лука на Хеерт Хофстеде, според които в ядрото на се намира националната идентичност, която е възможно да се припокрива отчасти и с етническата. Това е така, защото тя съдържа най-дълбинния пласт от ценности, вярвания, нагласи, които дори подсъзнателно различават носителя на една национална култура от представителите на другите. С всяка следващо по-външно ниво нараства вероятността за близост с другите, разбираани и като носители на различна култура – т.е. определени хора могат да чувстват близост и да развият свой специфичен език на споделяне по професионален признак, без да са от една нация – професията на лекаря предполага в международен план общи възгледи или интереси, професията на юриста – също и т.н., вярващите християни са сродени на базата на своята вяра и това отново прави външните кръгове („люспи“) поле на взаимност. С други думи периферията на идентичностите, които носи човек, е по-податлива на влияние и предполага много по-малко различие, отколкото ядрото. Периферията размива границата с чуждото и я превръща в своеобразна близост.

Личността на младия човек, роден зад граница, поради своята възрастова гъвкавост и адаптивност вероятно изгражда специфичен вид идентичност, повлияна от различни фактори, в това число и чуждото езиково влияние, но в ядрото си следва да е здрава и устойчива и да носи архетипните ценности и нагласи, придобити с усвояването на родния български език.

Изследването се съсредоточава само върху отределени лингвокултурологични маркери и няма за цел да анализира цялата езикова система в речевата дейност на респондентите. Езиковите маркери ще бъдат разглеждани в контекста на цялостна комуникативна ситуация – социалното поле и ролята на участниците в него, индивидуалните особености на респондентите – тяхната възраст, плановете за бъдещето и контактите, в които влизат директно или чрез съвременни технологии, геополитическия контекст и семейната среда – как факторите на средата влияят на формирането на национална идентичност, различава ли се тази идентичност от националната идентичност на млади българи, родени в България и как езикът показва приликите или различията.

Проучването се съсредоточава върху начините на номинация по отношение на националната идентичност, както и върху разбирането на концепти, които са архетипни за българската менталност при респонденти на възраст 15-25 години. Приемаме, че долната възрастова граница е достатъчна за съзнателно възприемане на собствената личност като значима, а горната граница е определена от преобладаващата възраст на завършващи студенти на прага на живота на възрастните хора. Ако използваме постановките на Е. Ериксон (2013), то идентичността се проявява най-силно при някаква трансформация на субекта (например половото съзряване през пубертета). Ето защо възрастта на юношеството (до 20 години) е свързана с изграждане на индивидуалност, а след 20-тата си година човек е способен и готов да обедини своята идентичност с тази на друг човек и да възприеме себе си като част от някаква общност.

Изследването се съсредоточава върху:

- Начините на номинация – с какви средства младият човек назовава себе си (Аз съм Х), номинацията на другия (Аз съм Х, той е Y), както и номинацията на представата за родина.
- Тълкуването и осъзнаването на концепти с национална специфика.
- Място на родината като ценност в съзнанието на млади хора, родени зад граница.
- Значение на националната идентичност в ценностната система на младия човек.

Всички тези аспекти се разглеждат в и чрез езика, който говорят младите българи от диаспората в Молдова и в Украйна.

2.3. Модели за анализ на проекцията на националната идентичност в езика

При разработването на модела в настоящото изследване, взехме предвид някои вече съществуващи модели на изследване на концептите.

Следва да посочим, че в езиковедската литература съществуват разнообразни тълкувания на понятието концепт. Един от моделите за концептуален анализ, който предлага начин за анализиране на вербализирания културен смисъл на национално специфичните представи, образи и понятия за света, е предложен от Валентина Аврамова (2007). В своята книга „Лингвокултурология“ тя въвежда понятието акумулема, с което заменя термина концепт. Според нея акумулемата е „максимално абстрактна, но конкретно кодирана в езиковото съзнание единица на ментално ниво, която е исторически детерминирана и структурирана от общочовешки и национално специфични представи, вербализирани в думи или словосъчетания, съдържащи натрупаната от човечеството и лингвокултурната общност културна информация“ [Аврамова, 2007: 116].

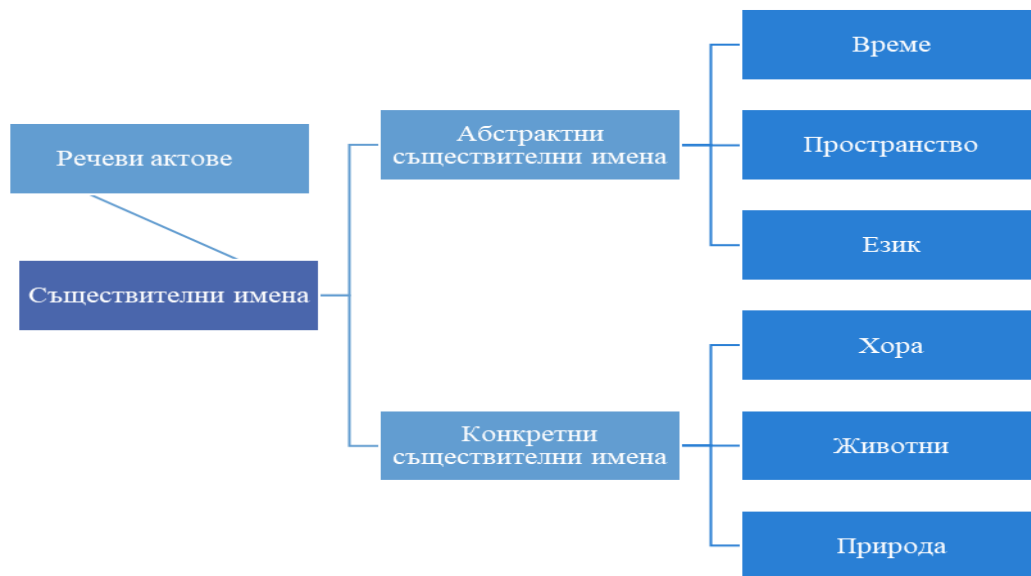
Така въведеното понятие от авторката ѝ дава възможност да разгледа и анализира отделни аспекти от националната картина за света на българите, които тя смята за базисни. Такива концепти са например: „дух и душа“, „тяло и плът“, „кръв“, „сърце“, „глава и мозък“, „пространство“, „време“, „дом“, „дружба“, „добро и зло“, „любов“, „съдба“ и др, които авторката смята, че са базисни в концептосферата на българския език. Моделът, който следва Аврамова в своя анализ, е свързан със семантично тълкуване и обяснение на лексемата и нейния мисловен образ, акумулирал в себе си етнически културни конотации. След въвеждането на акумулемата и изясняване на мястото ѝ в българската концептосфера, Аврамова представя употребата му в различни паремии.

Ние запазваме понятието концепт, защото част от смислите откриваме не само в ядрото, а и в периферните признаци, но използваме за сравнителна база част от концептите по модела на Аврамова, които тя посочва като националноспецифични за българската езикова картина на света.

Тъй като концептите подлежат на стандартизация, един от нейните видове е свързан с езиковата реализация на концепта. Разгледани са постановки на Рижкина А.А.(2014) , Ю. С. Степанов, И. Стернин.

В статията „Езиков подход към концептуално моделиране със семантични типове и OntoUML“ Лусия Кастро, Фернанда Байао и Джанкарло Гуизарди (Lucia Castro, Fernanda Baião, Giancarloand Guizzardi, 2009) представят процеса на концептуално моделиране. моделиране на концепти (conceptual modeling). Според тях моделирането на концепти е процес, при който първо протича усвояването на концептите, използвани при общуването между представителите на дадена езикова общност; а вторият момент е свързан със „създаването на действителен модел за моделиране на езика“ (Кастро, Байао и Гуизарди, 2009: 3).

Така тези автори групират концептите според семантични типове (класове и подкласове) като време, пространство, флора, околна среда, климат, човек и части на неговото тяло, социална среда и т.н. Семантичните типове могат да бъдат свързани и с частите на речта. Авторите предлагат приблизително следния модел на семантични типове концепти (Lucia Castro, Fernanda Baião, Giancarlo Guizzardi, 2009):

Фигура 2.9 Семиотични типове на Кастро, Байао и Гуизарди (2009)

От посочения подход ние приемаме групирането на концептите в различни типове – класове и подкласове, според тяхната семантика.

2.4. Модел за изследване на лингвокултурологичните маркери на националната идентичност на млади българи, родени зад граница, създаден за настоящата научна разработка

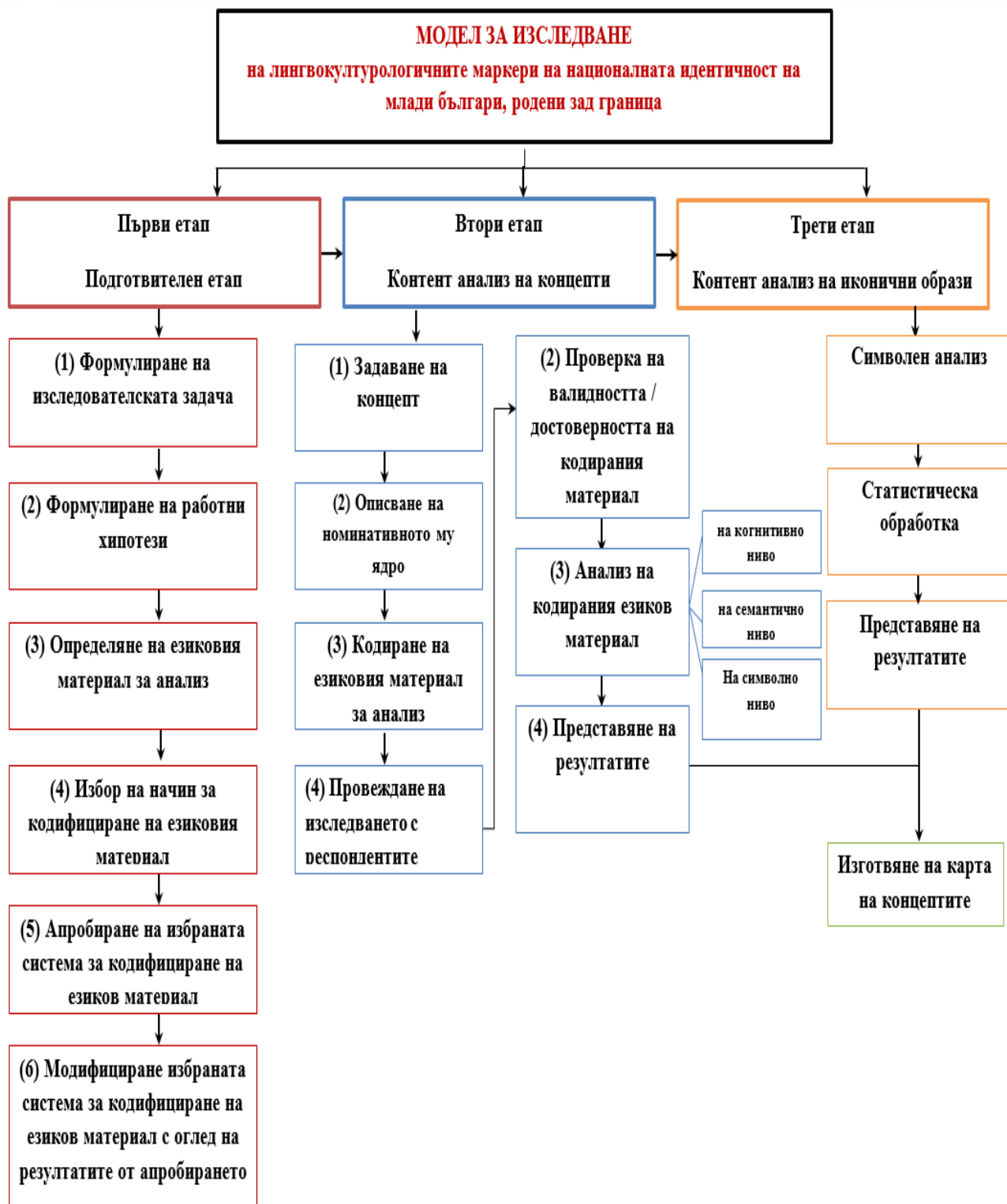
Тези модели дават примерна ориентация в подходите на различни автори към маркерите на националната идентичност или към езиковите знаци, зад които е проектирано семантичното поле на концептите.

В същото време представят и насока при изготвянето на модел на настоящото изследване. В модела са посочени само онези лингвокултурологични маркери, които са обект на анализ в анкетите на информантите. Разработката няма за цел да обхване всички лингвокултурологични маркери на националната идентичност. Съсредоточена е само в два плана:

- Анализ и осмисляне на концепти – представяне на семантичните признаци на концепта, съпоставяне с употребата му според Българския национален корпус, анализ и обобщение на значенията в данните на респондентите; моделиране на концептосфера.
- Начини на номинация и самоидентификация на концепта родина, номинация на собствената личност, на етническата група, на другия.

Причината да бъде съсредоточено изследването само върху тези два аспекта е, че дават в лингвокултурологично, а не в чисто лингвистично отношение, достатъчно данни за формираната у младите хора в Молдова и Украйна концептосфера. Тя именно е в ядрото на младата личност, чиято българска национална идентичност се доказва. При контент анализа на есеистичните текстове на респондентите има възможност да се анализират детайлно и чисто езиковите средства, които младежите изплъзват в писменото си общуване на български език.

Основен метод на събиране на данните в анкетното проучване е свободният асоциативен експеримент. Методи при обработка на данните са контент анализ, концептуален анализ и статистически анализи. Търси се и разнообразна допълнителна методика, която подпомага аналитичното осмисляне на информацията с цел определяне националната идентичност, проектирана в езика на млади българи, родени в Молдова.

Фигура 2.8. Модел на анализ на лингвокултурологичните маркери на млади българи в чужбина

Концептосферата е изградена от езика и носи в себе си информация за ценностите, вярванията, начините на отразяване на действителността и нагласите на дадена етническа група. Под влияние на възгледите на Степанов (1997), Воробъев (1996), Лихачов (1993), Карасик (1996) и Гумерова (2010) ние приемаме следното работно определение за концепт: Лингвокултурологична мисловна единица, формирана в съзнанието на човека в резултат на цялостния му познавателен опит и обогатена с ценностни признаци, която е част от ценностната картина на света. Тази ценностна картина заедно с езиковата картина е част от общата картина на света и се реконструира чрез оценъчни съждения, съдържащи най-съществените за дадена култура смисли, съвкупността от които се съхранява в езика. Лингвокултурологичният концепт е продукт на познавателен опит, натрупан чрез мисловни операции, чувства и непосредствен сензорен опит и се проявява в различни сфери от човешкото битие – наука, изкуство, бит. Приемаме виждането на Слишкин (2000), че ако на когнитивния концепт съответства една лексема, то лингвокултурологичният концепт заради своята многопланова природа може да се реализира чрез помощта на редица езикови единици. Това ни дава основание да приложим метода на асоциативния експеримент, като смятаме, че всички асоциативни проекции формират цялостното значение на концепта.

По модела на Воробъев и Стернин вземаме идеята за номинативното поле на всеки концепт. В центъра на това поле стоят ценностите. Понятията ядро и периферия са ключови и тук в осмислянето на семантиката. В модела на настоящата разработка от съществено значение стават както централните, така и периферните признаци, на базата на които са групирани в класове асоциациите на респондентите по зададени думи или икони стимул.

В подхода си към концептите използваме няколко типа анализ:

- речников – всяка лексема, назоваваща концепт, се разглежда чрез речниковото си значение;
- семантичен – анализира се понятийната страна с оглед на ядрото и периферните признаци на концепта;
- иконичен анализ – анализ на символи, които представят концепти;
- лингвистичен анализ – конкретно при изразяването на концепта родина.

Както бе посочено при тезите, въз основа на предложения модел следваме следните стъпки:

АЛГОРИТЪМ НА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ЛИНГВОКУЛТУРОЛОГИЧНИ МАРКЕРИ НА НАЦИОНАЛНАТА ИДЕНТИЧНОСТ НА МЛАДИ БЪЛГАРИ, РОДЕНИ В МОЛДОВА И УКРАИНА

1. Задава се концепт и се разписва номинативното му ядро. Значенията се извеждат от многотомния Речник на българския език на БАН, достъпен като ресурс в страницата на Института по български език „Л. Андрейчин“ към БАН, както и от Българския национален корпус БНК. Българският национален корпус е избран по отношение на извличането на семантична информация, защото се състои от едноезикова българска част и 47 паралелни корпуса с различна големина. Българската част съдържа 1.2 милиарда думи и включва над 240 000 текста. Материалите в Корпуса отразяват състоянието на българския език (предимно в неговата писмена форма) от средата на XX в. (1945 г.) до наши дни. Това дава основание да смятаме, че тези два източника ще дадат възможно най-пълна информация по отношение на семантиката на всяка зададена лексема, отразяваща концепт с национална специфика.
2. Избраните концепти се предлагат на респондентите в две различни форми – лексикална и иконична. Кодират се значенията им. И двете предполагат езиков, семантичен или символен анализ на отговорите. Анализираният отговор на думите стимул се съпоставят с предварителната представа за номинативното поле на концепта. Иконичните стимули са подложени на статистическа обработка с цел да се изясни степента на познатост на традиционни български концепти в съзнанието на младите хора, родени зад граница.
3. Правят се изводи за съответствието между речниковите семантични употреби и тези в съзнанието на респондентите. При иконичния анализ се поставят хипотези за степента на познатост на концепти от различни класове.
4. Паралелно се предлага на анкетираните лица възможност да се самоидентифицират по отношение на своята национална идентичност, като приложат ценностни критерии по отношение на дихотомията ние – те. Целесъобразността на този тип въпросници идва от факта, че респондентите живеят в условия на интеркултурна комуникация и са медиатори между различни езици и култури. Затова те идентифицират себе си в опозициите ние – те и свое – чуждо. Тази опозиция, въведена от У. Съмнър в интеркултурната комуникация, е свързана с разбирането, че ние осъзнаваме себе си на базата на различията. Затова прилагаме такъв тип въпроси за конкретната целева група на млади българи, родени в Молдова и Украйна, защото считаме, че е специфичен начинът, по който се формира национална идентичност на хора зад граница. Информацията от отговорите се обработва статистически и има социокултурен и

лингвокултурен характер. Тя има значение по отношение на националната идентичност на млади българи в мултикултурна среда и е допълнителен инструмент към контент анализа.

5. Последният елемент от алгоритъма по модела на изследване е контент анализ, който се прилага към есеистичните текстове на респондентите и частично към въпросите за самоидентификация и номинация на младите хора в социокултурен аспект. Този вид анализ предполага изследване на начините на номинация на един определен концепт – родина, както и на номинацията на себе си и на другите в мултикултурния контекст, който е определящ за формираната идентичност на анкетираните. Като задължителен елемент на контент анализа е приложен лингвистичен анализ на езиковите средства в есетата.

Лингвистичният анализ показва ясно в каква степен българският език е основен при формиране на българска национална идентичност зад граница, а контент анализът и концептуалният анализ – доколко всички останали фактори – традиции, семейна среда, образование, религиозна общност и др. са значими за формираната идентичност на младежите. Считаме, че този комплексен подход при изследването на националната идентичност на млади българи, родени зад граница, е благодатен за настоящата разработка.

ГЛАВА ТРЕТА

МЕТОДИ НА ИЗСЛЕДВАНЕ И ИНСТРУМЕНТАРИУМ

3.1. Методология на изследването

Периодът на провеждане на изследването е м. май 2016 – м. юли 2018 година.

Целевата група бе избрана да се състои от ученици и студенти на възраст 15-25 години от Република Молдова и от Украйна.

Етапите на изследването бяха три, като първият беше дистанционен - изпращане на въпросници до Държавния университет „Григорий Цамблак“ в Тараклия, вторият беше лична среща с ученици от Молдова на територията РУ „А. Кънчев“, Русе, а третият през юли 2018 бе лична среща в ученици от Украйна, също бесарабски българи както и другите две групи, които бяха на обучение в РУ „А. Кънчев“.

Инструментите са два въпросника, единият от които е основен и съдържа всички въпроси, които са анализирани по модела на изследването, а другият е помощен. Първият инструмент (Приложение 1) обхваща три групи въпроси и е подробно изяснен в настоящата глава по-долу. Вторият (Приложение 2) е свободен тип анкета, която послужи при устните разговори и снемане на интервюта от респондентите.

Начините на събиране на информацията бяха дистанционен и в лична среща. В първия случай въпросниците бяха изпратени до университета в Тараклия. Изборът на информанти бе направен според посочените от нас изисквания на място от ректора и от университетските преподаватели. Изследването обхвана $\frac{1}{4}$ от студентите в университета. При втория и третия етап в личната среща с учениците от Молдова и от Украйна освен попълването на първия вид анкетна карта, чрез беседа и лични интервюта устно бе снета информация, която изяснява факторите на формиране на българската идентичност зад граница – семейна среда, родова история, кухня, образователни институции, традиции и ритуали, запазени в общността. Отклонението в хода на интервюто от предварителните въпроси е в рамките на предвидимото при метода на устната история, когато емоционални фактори водят до много по-разнообразни теми на разговор по отношение на запазените български традиции, ценности и език в общността на българите от диаспората.

Начините на обработването на информацията са различни и те са посочени по-долу. Включват количествени и качествени, статистически и аналитични методи.

През месец май и през месец септември 2016 г. в два етапа се проведе изследване сред ученици и студенти от Молдова с български етнически произход. В периода 2 – 30 май 2016 г. в изследването се включиха 40 студенти от Тараклийския държавен университет „Григорий Цамблак“ от първи до четвърти курс, а вторият етап на проучването бе проведен в България през месец септември 2016 г при гостуването на 21 ученици на възраст 15 – 18 години от различни средни училища от Молдова, а през юли 2018 г. бяха включени още 20 ученици от Украйна. Така общият брой на анкетираните достигна 81.

Изследването включва няколко групи тематични въпроси, като техните отговори са подложени на качествени и количествени методи на изследване с цел определяне националната идентичност на младите българи. Част от данните са подложени на статистическа обработка, за да се гарантира достоверност на извадката.

Въпросникът, който представлява основният изследователски инструмент, се състои от три дяла (Приложение 1). Първият съдържа задачи за осъзнаване и тълкуване на концепти и представя метода на асоциативния експеримент. Вторият използва социолингвистични методи за самоопределяне на анализирания лица по отношение на видовете идентичност, както и съдържа задачи, свързани с манталитета на българина. Обработката на данните е статистическа. Третият дял представлява задача за създаване на текст. При анализа ѝ са използвани разнообразни качествени и количествени методи.

Изследователският инструментариум в първия етап включва следните диагностични инструменти:

1. Въпросник за осъзнаване и тълкуване на концепти – състои се от две части, свързани с асоциативна реакция на дума стимул (18 думи стимули) или картинка стимул (28 картинки стимули). Стимулите са свързани с националноспецифични знаци като например знаме, герб, географски и исторически места или артефакти, национални ястия. Целта е да се определи степента на познатост на културни или езикови маркери, свързани с България, в съзнанието на младежи, родени във външните райони на прародината.
2. Въпросник с таблици, изследващи социолингвистични критерии – съдържа 8 въпроса със затворен отговор, в които респондентите отбелязват със знак своя избор в таблицата. Всяка таблица представя един въпрос, свързан със самоопределянето на идентичността, нейната важност за изследваното лице, както и изисква определяне на българската езикова личност в мултикултурния контекст на Молдова или Украйна.
3. Модул за създаване на текст в обем до 500 думи – изследваните лица следва да създадат текст по темата „Моята родина“. Целите на този модул са да:
 - Провери хипотезата, че езиковата личност зад граница може да има различна родина от България и в същото време да заявява категорично българска национална идентичност.
 - Извлече информация за начините на номиниране на концепта „родина“ на равнището на езика. Връзката език – култура е търсена на лексикално и граматическо равнище от позицията на лингвокултурологията, която изучава всеки езиков знак, който има националноспецифична и общочовешка културна маркировка.

Създадените текстове са есеистични, не се отнасят към научната сфера, затова те представляват субективен творчески процес, който, от една страна, отразява силно емоционални нагласи, а от друга – предизвиква такива реакции у възприемащия текста. По тази причина изборът на лексикални и граматически средства, чрез които се реализира смисълът, е важен от гледна точка, първо, на концепта „родина“, второ, на номинационния процес и трето – на словесната реализация.

Емоционалният характер на темата в съзнанието на младите българи в чужбина е причина текстовете да се разглеждат с инструментариум, подходящ за естетически текстове не заради висока естетическа стойност, а заради високата степен на емоционално-образно словесно съдържание.

Процедура на провеждане на емпиричното изследване

Данните от първата част на проучването бяха събрани чрез сътрудничество с Тараклийския държавен университет, а самото изследване бе проведено сред студентите от

техните преподаватели. Според предварителни инструкции, съпътстващи всеки въпросник, на респондентите са създадени условия да работят необезпокоявани и самостоятелно върху анкетните карти в рамките на часовете в университета. В края на месец май 2016 въпросниците бяха върнати в България и последва обработка на данните.

Трите дяла на въпросниците бяха обработвани с различна методика, а именно:

1. Свободен асоциативен експеримент (CAE) – методът разчита на свободните спонтанни асоциации при подаване на дума или картинка стимул. Целта е не само да се разпознаят концепти, но и да се открият парадигматични и синтагматични връзка в съзнанието. При обработката се прилага статистически критерий, за да се определи честотата на определени връзки и според този показател да се определят асоциативните полета на думата или концепта стимул.
2. Полуструктурирано интервю (Face-to-face) – при полева среща провеждане на интервю с респондентите, което включва както предварително подготвен въпросник, така и спонтанни устни разкази.
3. Метод на устната история (Oral history) – при срещата с респондентите в България.
4. Текстов анализ – добронамерено анализиране на изказванията, при което се извличат интерпретации, скрити значения от държанието и говоренето на анкетиранията лица в интервюто-ситуация (Матанова, 2016: 25).
5. Съдържателен (content analysis) – той дава възможност да се анализират не само явните смисли от съдържанието, но и подтекстови внушения, допълнителни символи, лични позиции, споделени разбирания за реалността на говорещия (Вж. Mayring, 2003:12 в Матанова, 2016: 25). Контент анализът на есеистичните текстове като методология на изследване предполага количествено отчитане на езиковите маркери от различните равнища чрез статистическа обработка на честотната им употреба и аналитично осмисляне на концептуалния смисъл, който носят езиковите единици. При отброяването на маркираните лингвокултурологични единици се взема предвид характера на част от знаците – тропите, повелителните конструкции, декларативните или идеализиращите номинации се приравняват на единица смисъл и се считат за един знак, а не са разделяни на съставящите ги езикови единици, защото това би довело до изгубване на значението им в контекста.

6. Лингвокултурологичен анализ – чрез него се дава възможност да се разкрият значенията, познаването и употребата на културни единици и концепти в съзнанието на българската езикова личност.
7. Статистически методи за обработка на данните и проверка на хипотезите – използване на статистическа електронна програма SPSS 16.0, чрез която може да се направи съпоставка и сравнение на отговорите, да се гарантира достоверност на извадката, да се използват разнообразни критерии за зависими извадки (критерий на Wilcoxon, критерий на Student, тест за нормалност на Kolmogorov-Smirnov, коефициент на Kendall и др.).

В хода на работата стана ясно, че е ефективно да се използват разнообразни методи, за да се разгледат пълноценно и обхватно заложените цели на изследването.

3.1.2. Втори етап на изследването. Проучване на терен на респондентите чрез устни интервюта.

Личната среща с млади българи от Молдова се проведе през септември 2016 на територията на Русенския университет „А. Кънчев“, където гостуваха ученици от няколко области в Молдова и Украйна. Проведена бе дискусия и бяха записани устните истории на младежите от диаспората. Както бе планирано, при тази среща бяха наблюдавани факторите, които влияят върху формирането на националната идентичност – семейна йерархия, обреди и ритуали, фолклорен празничен календар, номинация на членовете на семейството, кухня, отношения с другите в мултикултурен етнически контекст, роля на образователните и културните институции за формиране на възгледите на младите хора. Наблюдения бяха направени и върху владееето и употребата на българския език в неговите съхранени диалектни разновидности. Въпреки свободния характер на разговора, използван бе и втори въпросник (Приложение 2).

Анализът на данните от втория етап на проучването – лична среща с млади хора от Молдова, има за цел да осветли факторите на средата, в която се формира българската езикова личност в ситуация на многоезичие. Той е само помощен по отношение на първия етап на проучването.

Изучаването на специфичните особености на българската национална идентичност при млади хора, родени зад граница, изисква да се изследват факторите, които влияят на нейното формиране. Макар на преден план в настоящата разработка да стои изследването на лингвокултурологичните маркери на националната идентичност (Първи етап от изследването), то разкриването на обстоятелствата, при които се формира българската езикова личност, ще осветли контекста, а това е съществено за осмислянето на менталността на младите хора от

български етнически произход в чужда езикова ситуация (фиг.3.1.). Факторите са посочени в схема:

Фигура 3.1 Фактори, които влияят при формиране идентичността на българската езикова личност зад граница

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО, ПРОВЕДЕНО С МЛАДИ БЪЛГАРИ ОТ МОЛДОВА

В глава четвърта се представя анализът на данните от изследването. Той е различен, съобразно групите въпроси от въпросниците. Първата задача е анализирането и тълкуването на концептите, формиращи българската концептосфера в съзнанието на анкетираните младежи. Анализът е съобразен с посочени по-горе подходи към осмислянето на концепти, но и има своето различие в съпоставка на асоциациите при описването на концепта с данни от Българския национален корпус, достъпен в сайта на Института за български език „Л. Андрейчин“ към БАН.

Следва статистическа обработка на данни, която да гарантира представителност на извадката с 95% достоверност. Поставят се и се проверяват хипотези по отношение на концептите.

Анализът продължава с втория важен елемент от модела – начини на номиниране и самоидентификация на родината, на собствената личност и на етническата група.

Есеистичните текстове са подложени на текстови, лингвистичен и контент анализ и дават отговор на предварително заложените въпроси: Възможна ли е българска национална идентичност при ясно заявена различна от етническата родина? Какви са лингвистичните начини да се говори за родината? Ценност ли са българската национална идентичност и родината във време на глобализъм?

4.1. Задача за осъзнаване и тълкуване на концепти. Асоциации на дума стимул.

Задачите 1. и 2. в първия инструмент (Приложение 1) представят метода на Свободния асоциативен експеримент (САЕ). Той се прилага, за да се открият връзките, които една казана или чула дума извиква в съзнанието на човека. Всяка дума стимул предизвиква дума реакция, която е продуктивна възможно най-бързо подадена при прочитане на думата стимул.

Резултатите от експеримента се обработват основно според най-важния показател - честотата, с която се среща една асоциация за дадена дума стимул. Съвкупността от асоциации за една и съща дума при всички изследвани лица създава асоциативно поле на думата стимул. Ако се разгледат всички асоциативни полета на всички думи стимули, може да се говори за норма на словесни асоциации за даден език.

Методът за първи път е приложен в началото на XX век от американските психолози Кент и Розавин. Известно е, че 80-те години на XIX английският учен Френсис Галтон (1879) прави

опит да изследва асоциациите. Резултатите от своя експеримент Галтон описва в научното сп. "Брейн". Там той казва, че асоциациите показват структурата на мисловния процес.

Техниката и инструкциите на Галтон служат до днес за изследване на връзките между езика и мисленето.²

Асоциативните връзки се разглеждат като парадигматични и синтагматични.

Парадигматическите връзки предполагат отношения на синонимия, антонимия, родови и видови понятия. Пример: връзките „черен-бял“, „дядо-баба“, „майка-баща“.

Синтагматическите, наричани още линейни, се проявяват в линейния ред на изречението. Наричат се още връзки на допълване, тъй като думата стимул и думата реакция могат да образуват изречение. Например за думата „лежа“ парадигматическа връзка може да бъде „стоя“, синтагматическа „лежа“ – „на леглото“.

В много от случаите значенията на думите стимул са посочени според Българския национален лингвистичен корпус, за да се види контекстовата им употреба в езика. В други са направени справки с тълковен речник и с трудове, тълкуващи значението на концепти в българската картина на света (Аврамова, 2007).

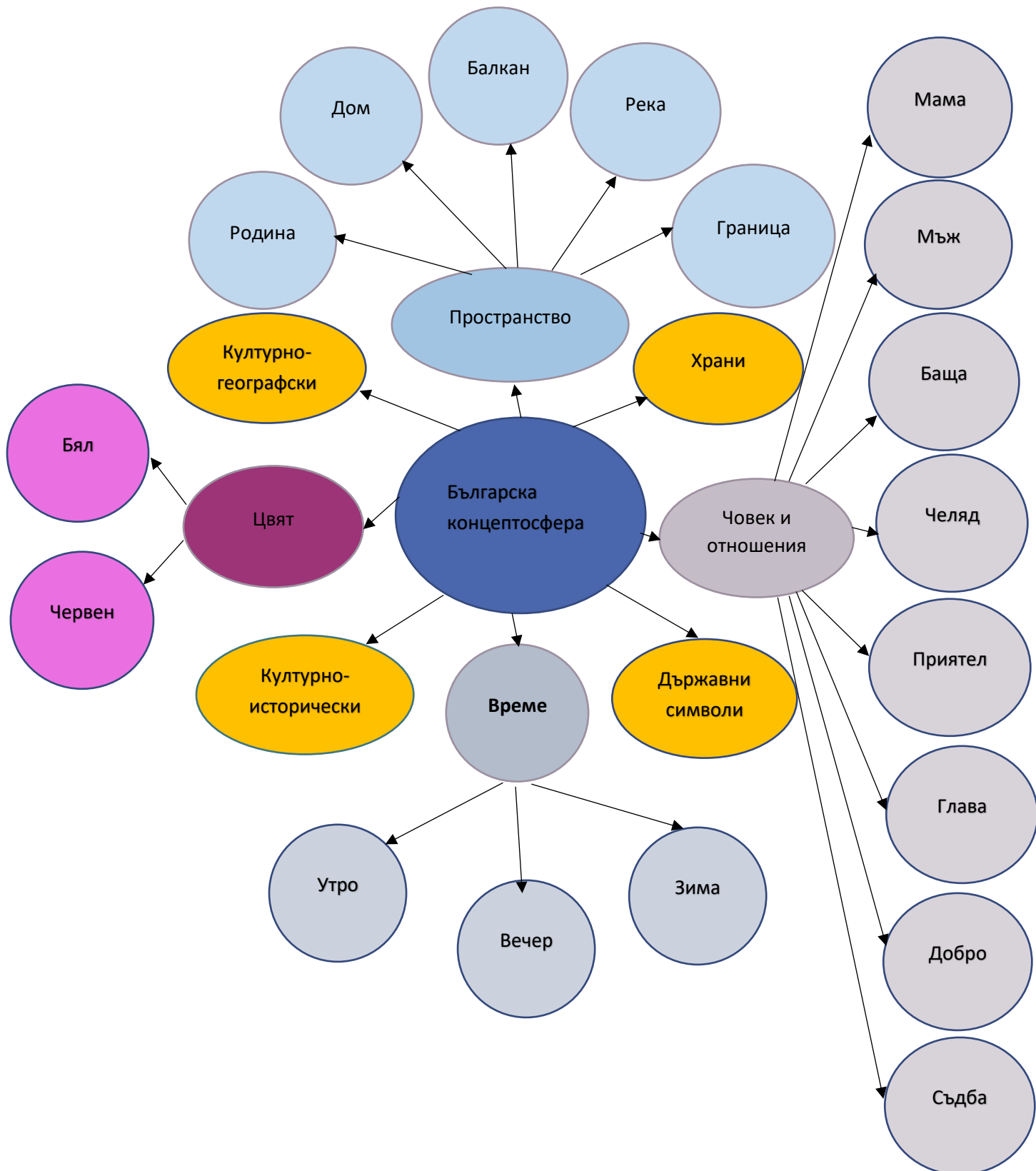
Методологията включва следните етапи на работа със словесните асоциации:

1. Моделира се концептосферата по избраните думи стимули.
2. Всяка от подадените думи стимули се проверява в Многотомния речник на българския език, ресурс на Института по български език "Л. Андрейчин" към БАН. Значението се записва. Всяка дума се проверява в Българския национален корпус, ресурс на Института по български език "Л. Андрейчин" към БАН. Значенията се записват.
3. Асоциациите на респондента се разглеждат и се групират по няколко критерия, които са формулирани на базата на всички видове асоциации, които цялата целева група на респондентите прави. Критериите за групиране на асоциациите са заимствани от методологията за концептуален анализ на В. Аврамова, защото именно този автор работи върху българската концептосфера, макар и отнасяща се за българи в България, и са групирани по следния начин: емоции или чувства, с пространствени определители, с човек или с частите на човешкото тяло, с абстрактни понятия. В графа други се записват онези асоциации, които не могат да се групират с останалите, защото са оригинални или единични.
4. Създаване на асоциативно гнездо - според честотата на асоциациите по думата стимул се прави асоциативно гнездо. То дава визуална представа за ядрото на концепта в съзнанието на целевата група и за периферните му смисли.

² <https://raklata.wordpress.com/2010/06/24> [Актуална към 10-01-2018]

5. Правят се изводи за степента на познатост на концепта спрямо речниковите и корпусните употреби в българския език. Именно тук става видно, че националната идентичност на младежите, родени зад граница, е българска, защото рядко има съществени разминавания между асоциациите им и значенията по речник на подадените думи стимули.

МОДЕЛИРАНЕ НА СЕМАНТИЧНИТЕ КОНЦЕПТИ

Фигура 4.1 Моделиране на концептосфера

Ще представим само един от концептите, за да се демонстрира методиката:

(1) Дума стимул БАЛКАН.

Ключов топос на българското етническо землище. Думата идва от тур. balkan “гора” и е многозначна: 1. Синоним на планина, разговорната употреба на това значение е характерно само за България; 2. В качеството на лично име, синоним на Стара планина; 3. В мн. ч като название на Балканския полуостров (Балканите) (Аврамова: 2007, 142).

Таблица 4.5 Речникова употреба на лексемата балкан

БАЛКАН Съществително нарицателно, мъжки род, единствено число, нечленувано	<ol style="list-style-type: none">1. Планина2. Стара планина3. Планинска верига на Балканския полуостров, по-голямата част от която се намира на територията на България4. Балканите, Балкански полуостров5. Хващам балкана, бягам, спасявам се
---	---

Балканът е високата точка във вертикалното пространство на българския космос и акумулира значения от фолклора и литературата – обикновено е обвързан с образ на юнака защитник, гарантира неговото безсмъртие, „пее хайдушка песен“ (Хр. Ботев). Балканът е в непрекъсната корелация със слънцето и небето, което допълва асоциативните пластове в посока Бог – свидетел – съдник – закрилник. От лексемата са производни много други думи, което според Аврамова доказва „значимостта на акумулемата балкан, събирайки в словообразователни гнезда балканджия, балканджийче, балканец, балкански, балканиада, балканистика, балканизъм.“(Аврамова, 2007: 143).

Таблица 4.6 Асоциации на концепта БАЛКАН

	Пространствени определители	Планина България Камък Земя Височина Балкански полуостров Местност Природа Родина
--	--------------------------------	---

		Прародина
БАЛКАН	Човек и човешко тяло	Юнак Воевода Хора
	Абстрактни понятия	Красота Свобода Простор Вятър Светлина Мощ Националност
	Други	Свеж въздух Алпинизъм

Фигура 4.3 Асоциативно гнездо на асоциациите на балкан

Наблюдава се, че отговорите на българите от диаспората се покриват напълно са предварителните нагласи. От една страна стои географският маркер – Балкански полуостров, прародина, България. Емоционално-образното значение отвежда към националност и родина, а традиционна обвързаност с образа на юнак, хайдутин личи води асоциации като свобода и мощ. Абстрактните понятия – красота, светлина, простор са отзвук от усещането за лексемата стимул. Интересни е и еднократната асоциация алпинизъм, вероятно проекция на съвременен или възрастов контекст.

От особена важност за българската етническа идентичност е разпознаването на думата балкан като обвързана с конкретната географска територия на България.

По същия начин са разгледани общо 18 думи стимули. Техните асоциативни реакции показват категорично, че младите българи в Молдова имат светоусещане и менталност като на всички носители на българския език в пределите на България. Понятията са групирани в няколко ядра и са архетипи на българската концептосфера. Една от групите обединява членимостта на пространството – това са концептите дом, балкан, река, граница и родина. Друга група са концепти, свързани с време – вечер, утро, зима. Трета група са отношенията между хората – мама, мъж, баща, челяд, приятел, глава. Четвърта са цветовете като символни за българското световъзприемане – бял, червен. А в последната може да се обединят понятия, свързани с житейската философия – добро и съдба. Умишлено те са дадени непоследователно във въпросника, за да може да се стимулира спонтанната асоциативност в отговорите, както и да се избегнат приблизително едни и същи определения за понятията от една и съща група. Става ясно, че дори при такава случайност на подадената дума стимул, връзките на съзнателно и подсъзнателно равнище са категорични и в голяма степен традиционни за българската менталност. Индивидуалните разлики в интерпретацията се дължат на възрастовите особености и начина на живот на младите хора в Молдова.

4.2 Асоциации по картини и снимки

Задачата е за асоциативно възприемане на емблематични за българската култура и история феномени. Целта е чрез разпознаването им да се определи българската им национална идентичност, тъй като символният характер на избраните картинки или снимки е обвързан с традиционни възприятия, манталитет, непреходни ценности на българите, които се актуализират във времето и пространството, предавани както чрез фолклорно-митологична обредност, така и чрез семейното и институционалното възпитание.

На респондентите са предложени 28 картинки или снимки. Имат възможност да реагират с дума на празно място под картинката. При анализът на резултатите е приложен статистически метод, който да гарантира както представителността на извадката, така и степента на разпознаваемост на концептите.

Таблица 4.37. събира данните от всички отговори. Обработката е с компютърна статистическа програма SPSS 16.00.

Таблица 4.37. Процент на разпознаваемост на концепти

Въпрос: Разпознаване на	% не познали	% познали	Среден % познаваемост $\bar{X}\%$	Доверителен интервал на средния %, гарантиран с вероятност $\gamma=0.95$	Среден дъл (Mean) \bar{X}	Стандартно отклонение (Std. Deviation) s
Ботев	7.5	92.5	93.10	(83.29;100)	0.931	0.25788
Вазов	5.1	94.9	93.1	(83.3;100)	0.93	0.258
Шипка	21.1	78.9	79.31	(63.63;94.99)	0.7931	0.41225
Рилския манастир	57.1	42.9	37.93	(19.15;56.57)	0.3793	0.49380
Дунав мост	92.1	7.9	6.90	(1;16.71)	0.0690	0.25788
Баница	2.5	97.4	96.55	(89.49;100)	0.9655	0.18570
Кисело мляко	10.3	89.7	89.66	(77.87;100)	0.8966	0.30993
Българска роза	61.5	38.5	34.48	(16.08;52.88)	0.3448	0.48373
Мартеница	0	100	100			
Българска народна носия	22.5	77.5	68.97	Is constant (51.06;86.87)	0.6897	0.47082
Вино	17.5	82.5	82.76			
Българска шевица	75.7	24.3	24.14	(68.14;97.38) (7.57;40.70)	0.8276 0.2414	0.38443 0.43549
Стара планина/ Балкана	84.2	15.8	17.24	(2.62;31.86)	0.1724	0.38443
Седемте рилски езера	54.1	45.9	55.17	(35.92;74.42)	0.5517	0.50612
Черно море	78.4	21.6	20.69			
Скални църкви	81.6	18.4	17.24	(5.01;36.37) (2.62;31.86)	0.2069 0.1724	0.41225 0.38443
Мадарския конник	44.7	55.3	58.62	(39.55;77.69)	0.5862	0.50123
Царевец	27.8	72.2	68.97			
Сирене	7.5	92.5	93.10	(51.06;86.87)	0.6897	0.47082
Лютеница	63.9	36.1	37.93	(83.29;100)	0.9310	0.25788
Луканка/ суджук	50	50	48.28	(19.15;56.57) (28.93;67.62)	0.3793 0.4828	0.49380 0.50855
Тракийско златно съкровище	86.8	13.2	17.24	(2.62;31.86)	0.1724	0.38443
Шопска салата						
Гайда / гайдари	20.5	79.5	79.31	(63.63;94.99)	0.7931	0.41225
Кукери	41	59	62.07			
Герба на България	44.1	55.9	48.28	(43.29;80.85)	0.6207	0.49380
Българското знаме	60.5	39.5	41.38	(28.93;67.62) (22.31;60.45)	0.4828 0.4138	0.50855 0.50123
	41	59	58.62	(39.55;77.69)	0.5862	0.50123

--	--	--	--	--	--	--

За да бъде представителна извадката за изследваната група, се изчислява доверителен интервал, приравнен на 95%, който гарантира, че средният процент на разпознаване на обекта е в рамките на този доверителен интервал.

Разгледани са хипотези – дали определена група картинки са по-познати от друга група. Направени са диаграми и статистически изведени изводи.

4.3. Социолингвистична методика за самоопределяне на идентичността на респондентите

Задачите, които следват, търсят самоидентификацията на респондентите по отношение на националната им идентичност. Те са втората група по отношение на модела на изследване. Макар да бележат чрез X своя отговор по вече готови скали, именно чрез езика младите хора съзнателно ориентират себе си сред другите общности. Ако разбирането на концепти е спонтанно, асоциативно и непреднамерено както във възприемането на думата или картинката стимул, така и в намирането на езикова форма, която да изрази асоциацията, то тази група задачи във въпросника е от съществено значение именно като съзнателна и преднамерена самоидентификация.

В изследването на националната идентичност, отразена в езика, място имат и двете гледни точки, защото формулираните позиции са с ключови думи на български език. В една част от тези задачи – за определяне на положителните и отрицателните качества на българите, отново респондентите записват собственоръчно това, което те смятат, че се отнася за българската националната идентичност. Задачите със социолингвистичен характер за самоидентификация на респондентите се налагат поради декларираната разлика между родина – Молдова, и национална идентичност – българска. Целта на изследването е да покаже дали различната от България родина пречи на българската национална идентичност или езикът като вместилище на културни ценности и като код, чрез който човек заявява себе си сред другите, е достатъчен да компенсира различния етнически контекст и да формира, а по-късно и да съхрани, националната идентичност на носителите на този език.

Задачите са от следния вид:

Значение на принадлежността към дадена група според видовете идентичност

Задачата е насочена към самооценяване на принадлежността на анкетираните към различни групи според видовете идентичност. Предварително са посочени във въпросниците определения за видовете идентичност. Резултатите са изведени на таблица 4.45.

Таблица 4.45. Вид идентичност

Показатели	Не е значима	По-скоро незначима	По-скоро значима	Значима
1.Национална	7.5%	7.5%	37.5%	47.5%
2.Религиозна	5%	7.5%	32.5%	55%
3.Етническа	0%	17.5%	30%	52.5%
4.Европейска	24.3%	32.4%	19.7%	13.6%
5.Професионална	2.5%	32.5%	30%	35%
6.Полова	20.51%	17.95%	25.64%	35.9%
7.Локална (по населено място)	2.6%	5.3%	34.2%	57.9%
8.Индивидуална	0%	0%	20%	80%
9.Културна	2.6%	0%	20.5%	76.9%

Таблицата ясно показва, че при четири варианта на отговор най-значими за респондентите са индивидуалната (80%) и културната(76.9%) идентичност, следвани от локалната (57.9%), религиозната (55%) и етническата (52.5%). Националната идентичност е определена като значима в рамките на 47.5%, което е малко под 50%. Като незначима за респондентите в най-голям процент е определена европейската идентичност (24.3%), а след нея и половата принадлежност (20.51%). Любопитно е дали при изследването на друга възрастова група индивидуалната идентичност ще заема такова първостепенно място и дали няма да бъде изместена от културната и етническата идентичност. В настоящото изследване не може да се направи такава съпоставка, но с голяма вероятност може да се предположи, че във възрастта 15-25 години, когато се формира личността, индивидуалното различие е от съществено значение и е по-значимо от идентифицирането с различни социални групи.

Въпрос: Кои положителни качества свързвате с българите

Задачата предлага 31 положителни човешки качества, от които анкетираните имат възможност да изберат тези, които смятат, че характеризират българския етнос. Посочени са голям брой положителни и отрицателни общочовешки черти с цел респондентите да имат избор кои от тях да отнесат към българския национален характер. Изборът на конкретните качества или недостатъци не е преднамерен, задачата изисква от произволна група характеристики респондентите да изберат онези, които смятат, че имат национална специфика.

Направена е отново статистическа обработка за определяне на средна стойност, доверителен интервал, който гарантира представителността на извадката, и стандартно отклонение. Резултатите могат да се обобщят в три групи според доверителния интервал:

- I. Повече от половината твърдят това
- II. Около половината твърдят това

III. Под половината твърдят това

Така се проверява статистическата хипотеза дали дадено качество е присъщо за българската идентичност според българската диаспора.

Таблица 4.47. Качества, които българите притежават според повече от половината анкетирани:

Положително качество	Среден дял (Mean) \bar{X} в %	Доверителен интервал на средния %, гарантиран с вероятност $\gamma=0.95$	Стандартно отклонение (Std. Deviation) s
Гостоприемство	84.62	(0.7277 – 0.9646)	0.366
Емоционалност	69.23	(0.5407 – 0.8439)	0.46754
Състрадание	69.23	(0.5407 – 0.8439)	0.46754
Човеколюбие	69.23	(0.5407 – 0.8439)	0.46754
Уважение към чуждото мнение	71.79	(0.5702 – 0.8657)	0.45588
Толерантност	69.23	(0.5407 – 0.8439)	0.46754
Справедливост	71.79	(0.5702 – 0.8657)	0.45588

Таблица 4.48. Качества, които българите притежават според около половината от анкетираните:

Положително качество	Среден дял (Mean) \bar{X} в %	Доверителен интервал на средния %, гарантиран с вероятност $\gamma=0.95$	Стандартно отклонение (Std. Deviation) s
Смелост	64.10	(0.4835 – 0.7986)	0.48597
Любознателност	64.10	(0.4835 – 0.7986)	0.48597
Мъдрост	64.10	(0.4835 – 0.7986)	0.48597
Изпълнителност	58.97	(0.4282 – 0.7513)	0.49831
Изобретателност	56.41	(0.4013 – 0.7269)	0.50236
Позитивизъм	53.85	(0.3747 – 0.7022)	0.50504

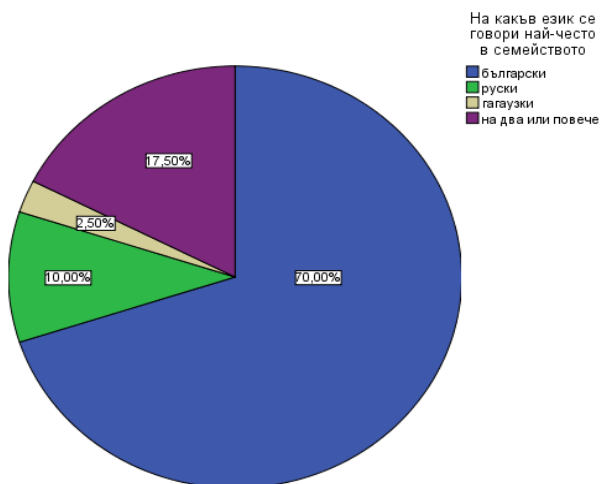
Щедрост	51.28	(0.3487 – 0.6770)	0.50637
Способност за работа в екип	51.28	(0.3487 – 0.6770)	0.50637
Упоритост	43.59	(0.2731 – 0.5987)	0.50236
Коректност	38.46	(0.2248 – 0.5444)	0.38878

Таблица 4.49. Качества, които българите притежават според по-малко от половината от анкетираните:

Положително качество	Среден дял (Mean) \bar{X} в %	Доверителен интервал на средния %, гарантиран с вероятност $\gamma=0.95$	Стандартно отклонение (Std. Deviation) s
Доблест	33.33	(0.1785 – 0.4881)	0.47757
Инициативност	33.33	(0.1785 – 0.4881)	0.47757
Жертвоготовност	30.77	(0.1561 – 0.4593)	0.46757
Висока хигиена	30.77	(0.1561 – 0.4593)	0.46757
Индивидуализъм	30.77	(0.1561 – 0.4593)	0.46757
Рационализъм	23.08	(0.0924 – 0.3691)	0.42683
Идеализъм	17.95	(0.0535 – 0.3055)	0.38878
Прагматизъм	17.95	(0.0535 – 0.3055)	0.38878
Сръчност	17.95	(0.0535 – 0.3055)	0.38878
Спестовност	15.38	(0.0354 – 0.2723)	0.36552
Отстъпчивост	15.38	(0.0354 – 0.2723)	0.36552
Хладен ум	12.82	(0.0184 – 0.2380)	0.33869
Хладнокръвие	12.82	(0.0184 – 0.2380)	0.33869

В заключение може да се каже, че от предложените 31 положителни качества на българите всеки от анкетираните е посочил средно 45.86 % като характеризиращи българина. Доверителният интервал (46.06 – 51.66) доказва, че средната стойност 45.86 е статистически неразличима от 50-те % и доказва, че това е представителна извадка, гарантираща, че при фундаментално проучване на българи на същата възраст в Молдова и Украйна, техните отговори ще съвпадат с тези проценти.

Анкетното проучване завършва с въпрос за езиците, на които най-често се говори вкъщи.

Фигура 4.38. Езици в семейството в Молдова

При анализа на тези резултати отговорилите младежи от Украйна и от Молдова дават различен тип отговори. 70 % от анкетираните бесарабски българи от Молдова са посочили, че говорят вкъщи единствено на български език, а 17.5% говорят в семейството на български и втори език (руски предимно). В отговорите на младежите от Украйна от общо 20 души 16-сет отговарят, че вкъщи общуват само на руски език, 3-ма отговарят, че вкъщи използват руски и български език, а един отговаря, че говорят „суржик – той включва български, руски и украински думи“. Личните наблюдения на анализатора при срещата с групата от бесарабски българи от Украйна също показват, че по между си предпочитат украински или руски език, докато при младежите от Молдова общуването с по-голяма лекота вървеше на български език, макар и в диалектните му форми.

В същото време и едната, и другата група определят като съществено важно да бъдат етнически българи. Това дава основание да се говори за осъзната българска етническа принадлежност на езикова личност в ситуация на многоезичие.

Особено характерно за българската диаспора в Молдова и в Украйна е българско етническо самосъзнание при ясно декларирана различна от България родина. Данните от изследването не показват, че този факт разколебава българската етническа принадлежност, особено ярко декларирана и в есеистичните текстове, които са създадени като трети модул в изследването.

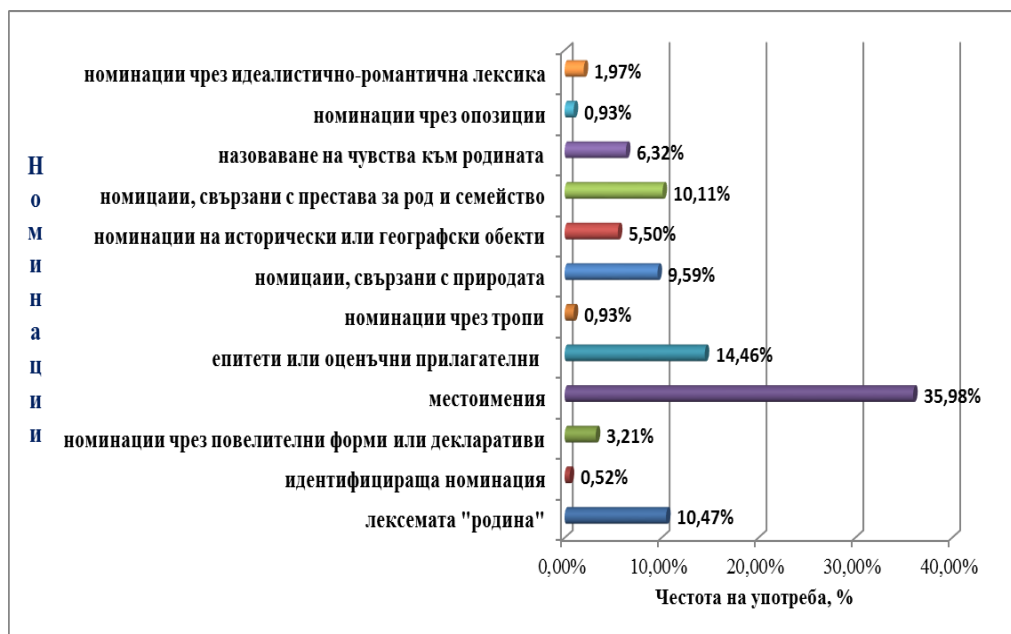
4.4. Номинации на концепта родина в есетата на младите българи в Молдова

Родината като концепт тук е представена чрез анализ на есетата на студентите. Тя присъства чрез разнообразно множество от номинации. Предложената класификация следва

приети образци (Русев 2013), но е породена от спецификата на конкретните писмени текстове на бесарабските българи.

Процентното отношение на честотата на употреба на различните лингвокултурологични маркери в посочените по-горе елементи на класификация на номинациите е следната: при общо 1929 бр. езикови единици с номинационно значение най-голям е дялът на местоименията – 694 бр. (35.98 %), следвани от епитети или оценъчни прилагателни – 279 бр. (14.46 %) и лексемата родина – 202 бр. (10.47 %) и др.

Подробното разпределение на номинациите е представено във фиг. 4.39.

Фигура 4.39. Честота на употреба на номинациите на концепта „родина“ от изследваните 40 студенти

Резултатите от емпиричното изследване на номинациите на концепта родина в разработените есеистични текстове на бесарабските студенти, ще бъдат представени в реда, в който са определени номинациите в посочената класификация. Детайлно са разгледани всички посочени видове номинации и са направени изводи за мястото на концепта родина в съзнанието на младите бесарабски българи.

ИЗВОДИ

На базата на посочените резултати става ясно, че се потвърждава хипотезата, че българската национална идентичност, заявена от респондентите като съществена за тях в мултикултурния контекст на Молдова и Украйна, не страда от факта, че имат различна родина от България.

Класифицираните в отделни лексикосемантични редове номинации дават възможност да се твърди, че концептът родина в съзнанието на младите българи в Молдова и Украйна е с особена важност. Българската национална идентичност не само не е в конфликт с идеята за родина, различна от България, но и носи едно архаично, продукт на възпитанието в общността, благоговение пред родната земя.

Представените резултати представляват един опит да се систематизира начинът, по който структурата на езика е детерминирана от структурата на мислене и елементите на културата на представителите на отделна етническа група. Видно е, че макар и на възраст до 25 години, анкетираните имат едно романтично като словесен изказ отношение към родината, което е типично за един литературен език в духа на възрожденците и следоосвобожденските български писатели. Категорично става ясно, че родината се възприема като свръхценност без значение на негативи като социалноикономическа или политическа действителност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изследването на националната идентичност е дълъг процес на проучване, хипотези, проверка на хипотези, разработване на модел и инструментариум за анализ. Както всяко научно търсене, и това премина през различни етапи и провери различни методи на изследване в търсене на обективната научна истина.

Национална идентичност на младите българи, родени зад граница, наследници на преселници, напуснали България преди приблизително 200 години, бе обект на няколкоетапно проучване, което доказва с категоричност българския етнически характер, съхранен чрез традиционна ритуализация, семейна обредност, здрави социални роли, в това число и патриархални традиции, както и чрез активната работа през последните десетилетия на българския колеж и българския университет в Тараклия.

Стана ясна една интересна особеност – при декларирана друга, различна от етническата родина, младите хора с гордост заявяваха, че са българи. Една от най-честите фрази в техните есета беше : „Много се гордея, че съм българин, а моята родина Молдова / Украйна е земен рай“. На пръв поглед парадоксалното твърдение става лесно разбираемо след общуването с тези млади хора, които пазят една романтични стилистика на говорене, когато става дума за ценности като род, народ, родина.

Без да цели да е представителна извадка, изследването сред 40 младежи (основната целева група) – ученици или студенти, използва и статистически методи на анализ, които дават 95% сигурност отговорите на респондентите да бъдат валидни за българска диаспора на възраст 15-25 години в Молдова и Украйна. Контент-анализът и свободният асоциативен експеримент изведоха на повърхността характера на общуване и световъзприемането на младите хора в

диаспората. Доказа се, че чрез битовата си култура хората по-лесно усвояват и запазват традиционни етнически значими ценности, чрез образованието разпознават личности и събития, които са концептуални за България, а чрез живота си в многоезична, но дружелюбна среда, съхраняват едно позитивно и приветливо отношение към другия и към родното пространство.

Любопитен е фактът, че говоренето на български език е различно за групите от Молдова и от Украйна. Ако 70% от анкетираните бесерабски българи от Молдова вкъщи говорят само на български език, 17.5% общуват в семействата си на два езика едновременно, а 10% основно на руски език, то в Украйна почти 100 % от анкетираните говорят на руски език вкъщи. Това дава основание да се говори за българска езикова личност в ситуация на многоезичие, но показва любопитния факт, че съзнателното самоопределяне на тези млади хора като българи не страда в никаква степен от това, че не говорят добре български език. При всички случаи българският език се разбира и е използван, макар в диалектна форма или с много русизми, в есеистичните текстове.

Актуалността на изследването е и в това да се прогнозира виталността и устойчивостта на българския дух. Българската национална езикова личност в лицето на младите хора в Молдова е една сложна амалгама от наслоени стереотипи, емоционалност, характер, времепространство, понякога ирационалност, с преобладаващи положителни национални качества, традиционно патриархална, но и с нескрита обич към семейството и дома, която не намира за проблемно съжителството с други етноси. Всички тези наблюдения може да бъдат потвърдени чрез богатството на изразни езикови възможности, с които си служат респондентите в своите есеистични текстове.

Настоящото изследване на лингвокултурологичните маркери на националната идентичност на млади българи, родени зад граница, потвърди работната теза, че българската национална идентичност може да бъде формирана или запазена и в ситуация на многоезичие вън от пределите на етническата родина, като маркерите на тази идентичност може да се проследят чрез лингвокултурологични, лингвистични, социолингвистични, статистически и други методи на анализ. Там, където пределите на езика стават тесни поради исторически, политически или икономически причини, ценностите, нагласите, религиозната вяра, обредите и ритуалите, традициите на семейството и рода, запазените образователни институции, обаучаващи на роден език, компенсират липсите и съхраняват дълбинната в структурата на личността етническа и национална идентичност.

ПРИНОСИ

Проведеното изследване сред млади българи, родени в Молдова и в Украйна, на възраст 15-25 години има следните приноси:

Научно-приложни

Изработен е модел за изследване на лингвокултурологични маркери на националната идентичност, както и инструментариум към него, приложим за изследваната целева група. В същото време моделът е приложим и за българи, родени в България, като интересна би била съпоставката на резултатите от две такива целеви групи, но това би било предмет на друга разработка.

Създаден е и модел, интегриращ схематично факторите, които влияят върху формирането на идентичността на човека изобщо.

Изследвани са концепти с национална значимост в съзнанието на българи зад граница във възрастова група от 15 до 25 години. Съществуващите научни изследвания са предимно насочени към по-големи възрастови групи. Целевата подборка на респонденти в случая е само в младежка възрастова група, което е преднамерено и е с оглед на това, че в този възрастов диапазон се формира личността, променят се възгледите и съзнателно се вземат житейски решения. Говоренето за национална принадлежност и родина на границата между детството и зрелостта дава своето емоционално отражение в езика.

Научни приноси

Изследвани са 12 начина на номинация на концепта родина и е доказана специфична романтична стилистика, която се проявява в избора на различни езикови средства. Сред факторите, които мотивират такова говорене за родината, стоят, на първо място, семейната среда и след нея – влиянието на образователната система в български училища, колежи и българския университет „Григорий Цамблак“ в Тараклия.

С настоящата разработка се доказва същото емоционално говорене за националната идентичност, която респондентите свързват на първо място с щастие, а на последно с престиж. Те живеят с чувство на задоволство, гордост и удовлетвореност, че са българи, декларативно заявяват това в есеистичните си текстове, а същата нагласа се отчита и в отговорите в анкетната карта, които са подложени на статистическа обработка.

С категоричност се доказва, че няма конфликт при формирането на българска национална идентичност в различна от България родина, сред различна етническа мултикултурна среда.

Чрез статистически изследователски методи става ясно, че определени национални символи са с по-голяма степен на познатост сред бесарабските българи в Молдова и Украйна, отколкото други. Например храните са по-познати от географските обекти и това води до заключението, че най-силно влияние върху формирането на българската езикова картина на света имат ежедневната култура, семейството и спазваните обреди и ритуали в рода, а след това образователните институции и останалите фактори.

Използваните в дисертацията методи и средства водят до потвърждение на работната теза, че младите бесарабски българи имат българска национална идентичност.